

MODRA
OPTICA
LETO
VIII

M O D R A P T I C A

leposlovna revija, izhaja vsak mesec enkrat na dveh polah (32 straneh). Vsak letnik se prične z decembrom in se konča z novembrom naslednjega leta.

Letna naročnina samo na revijo, ki je vključena v redne publikacije Založbe Modre ptice, znaša Din 100.—. Posamezna številka Din 10.—. Naročniki na redne publikacije prejemajo list kot dopolnilo h knjigam brezplačno.

Urednik Janez Žagar. Rokopisi se ne vračajo.

Uredništvo in uprava v Ljubljani, Ulica 29. oktobra (prej Rimska cesta) št. 1. Telefon 3163. Št. čekovnega računa 15.369.

VSEBINA 12. ŠTEVILKE

NOVEMBER

Ivan Rob: Iz Hafisovih pesmi

Janko Lavrin: Pirandello

Gelč Jontes: Krik v Krakovski ulici

Ina Slokanova: Jernejček iz predmestja

Bogomir Magajna: Maska

Viktor Šonc: Melanholija

Razno

IZ HAFISOVIH PESMI

IVAN ROB

V 14. stoletju je v Širosu zacvetela najlepša in najbolj dišeča roža: največji perzijski lirik H a f i s.

Njegovo pravo ime je Mohamed Šems-ed-din, kar pomeni »sonce vere«. Bil je znamenit muslimanski teolog in menih (derviš). Na dvoru Mozaferidov je užival tak ugled, da so mu zgradili posebno šolo, kjer je poučeval svoje številne učence.

To pusto poučevanje za katedrom in asketično življenje v mračni celici pa je Hafis smatral le za temno ozadje, na katero je s svojim sončnim čopičem slikal najlepše rože — svoje pesmi.

V njih opeva naravo, lepoto, ljubezen, vino in pesem. Hudomušno biča meniško potuhnjenost, askezo in pobožnjaško hinavščino.

Nobena grenka kaplja ne kane Hafisu v pesem, nobena senca ne mrači njegovih verzov. Vsa zemlja mu je kakor paradiz in on sam na nji kakor slavec, ki prši svoje omamnodišeče melodije preko rožnih polj.

Ker bi utegnile te življenjsko radost sipajoče pesmi škodovati mohamedanskemu meništvu, zato so jim začeli podtikati mističnost. Deklê, vino, opojnost naj bi bile samo alegorije duhovnega življenja. Jasno je sicer, da Hafisove pijanosti ni jemati dobesedno, vendar pa o mistiki tu ni govora.

Hafis je segel v svojih pesmih po vseh radostih tega sveta in to prav radi tega, ker so mu bile kot samostancu prepovedane. Na ta način se je sprostil.

I

Hej, Hafisova pesem vsa jadra je razvila,
po razigranem morju jo nosi tajna sila.
In kakšen tovor vitka ta ladja v daljo pelje?
Zemljê vesoljne srca, ki v nji so se združila.

II

Poglej to sinje pismo,
v nebo poglej!
Teh zlatih črk globino,
modrost povej!
Poglej pomladne sape,
kakó budé,
kar spalo je v semenih
po zemlji vsej.

Ne muči se z vprašanjem:
»Zakaj? Čemu?
Življenja smisel našel
boš v knjigi tej.
In list za listom brati
potrudi se!
Vsem drugim svetim knjigam
se odpovej!

III

Razparal zemlji trebuh je rudar
in zemlja mu zlato je dala v dar.
Oklestil trudno je drevo vrtnar
in dalo mu sadov je sočnih v dar.
Odprl školjki je telo mornar
in dala mu je biser svetel v dar.
Z očmi, dekle, si mi srce ranila
in, glej, iz njega pesem ta je vzklika.

IV

Kaj modrost mi tvoja, vrač?
Za gorje in za te rane,
srcu mojemu zadane,
ni zdravila, ni pijač.
Ta, le ta bo pomagala,
ki z očmi jih je zadala!

V

Saj netivo sem samo,
ves le iz sena in slame,
a lepota je vulkan —
mar je čudež, če me vname?

VI

Pobožnjaki nam na pot
trnje trosijo bodeče;
njim na kljub ljubezni mi
rože sipajmo dehteče!

VII

Ne sprašuj tako neumno:
»Kaj v pijanosti dobiš?«
Pameti, če vino piješ,
se povsem osvobodiš.

VIII

Slabó ti svet bo ta postregel,
— verjemi mi!
Če rad bi srečne dni dosegel,
jih vzemi si!

LUIGI PIRANDELLO

JANKO LAVRIN

I

Izmed vseh italijanskih novejših dramskih pisateljev, si je edini Pirandello pridobil nesporen mednarodni sloves. Vendar je treba iskati razloga za njegovo literarno slavo bolj v njegovem čudaštvu kakor v izredni originalnosti ali globini. Na prvi pogled nas spominja na nič manj izzivalnega Bernarda Shawa, kateremu je podoben po svoji ljubezni do paradoksov, po svojih »možganskih« nagnjenjih in po popolnem pomanjkanju sleherne sentimentalnosti. V nasprotju z optimističnim in napadalnim Shawom, pa nima Pirandello po drugi strani ničesar, kar bi oznanjal, za kar bi se bojeval, niti ne ničesar, proti čemur bi se boril. Ni se menil za vse one socialne, politične in etične tendence, iz katerih je avtor »Človeka in nadčloveka« črpal svojo inspiracijo, obratno se je Pirandello od vsega početka pokazal odkritega pesimista in skeptika. Zanimala ga je človeška osebnost sama po sebi. Uganko človeške osebnosti je študiral z vso bistroumnostjo in z vsemi predsodki »modernega« človeka.

Človeški jaz, ki se brez pomoči prebija po svoji »struji« (najsí je bergsonovska, proustovska ali katera koli), po blodnih potih in protislovjih svoje lastne relativnosti — je Pirandellova najljubša snov. Vedno znova jo prepleta s svojima osnovnima temama, ki ju ponavlja z monotonno vztrajnostjo. Prva tema je nestalnost vsega človeškega, vštevši naša najpristnejša čustva in prepričanja. Druga pa je antiteza med življenjem in njega vnanjimi oblikami ali »maskami«, kakor jih naziva Pirandello.

Območje Pirandellove umetnosti je ono križišče, na katerem se meri sofisticni skepticizem z življenjem kot vedno obnavljajočo se in neizogibno vrsto poizkusov. Vendar je Pirandello tudi to neizogibnost reducirjal zgolj na igro slepih sil, na slučajen brezsmiseln proces, ki se vrši zaradi samega sebe. Po večini so človeška bitja nezavedni igralci v tej igri, ki ne opazijo njene nesmiselnosti. Oni pa, ki se je zavedajo, so obsojeni na

trpljenje. V najboljšem primeru se vdajo v nesmiselno življenje in si prizadevajo, da bi iz svojega nezavidljivega položaja črpali vsaj nekaj »zabave«.

Ker je spadal k drugi vrsti ljudi, je Pirandello našel toliko zabave, kolikor je je le mogel najti v tragikomični burki življenja. Duhovne nagibe, ki so osnova takega ravnanja, lahko razberemo iz uvodnih besed glavnega junaka v njegovem romanu »*Si Gira*« (Vrtinec). »Študiram ljudi,« pravi, »pri njihovih najbolj vsakdanjih opravkih, da bi videl, če se mi bo posrečilo odkriti v drugih, kar čutim, da meni samemu manjka pri sleherni stvari, ki jo storim: namreč gotovosti, da razumejo, kar delajo... Ne, pojdite mirno svojo pot. To je dovolj zame: Vem namreč, gospodje, da ni za vas nič jasno ali gotovo, niti ne življenje, ki ga vam od časa do časa popolnoma določajo povsem znane okoliščine, v katerih živite. V sleherni stvari je še *nekaj več*. Ne želite si videti ali ne veste, kako bi lahko videli. Toda kakor hitro se ta »nekaj več« zasveti v očeh človeka, ki trenutno nima drugega posla, kakor da ga opazuje, potem postanete nesigurni, vznemirjeni in razdraženi.

»Na cesti gledam žene, vidim, kako so oblečene, kako hodijo, vidim klobuke, ki jih nosijo na svojih glavah. Gledam može in dostojanstvenost, ki jim je lastna ali s katero se obdajajo. Poslušam njihove pogovore, njihove načrte. In včasih se mi zdi tako nemogoče, da bi verjel v resničnost vsega tega, kar sem slišal in videl. Po drugi strani pa ne morem misliti, da je bilo vse to le šala. Vprašujem se, ali ni ta hrupni in vrto-glavi stroj življenja, o katerem se zdi, da je čedalje bolj kompliciran in da se giblje s čedalje večjo brzino, privedel človeškega rodu že na stopnjo take blaznosti, da bi morali na mestu zdivjati ter prevreči in razdejati sleherno stvar. Če vse preudarimo, je to morda precej koristno. Dasi samo v enem pogledu: namreč, da bi obračunali z vsem in začeli znova.«

Še korak dalje, pa bi dospeli do divjega nihilizma, kakršnega nahajamo v »Potovanju na konec noči«, ki ga je pred kratkim izdal Louis Ferdinand Céline. V svetu, kakršen je njegov, ni ničesar, kar bi mogli obsojati. Za življenje, ki je popolnoma brez vrednosti, to je, brez pomena, tudi ni obsodbe. Zaradi tega človek ali zavedno pristane na to, da je »lutka« v nesmiselni igri, ali pa po Pirandellovo skrije svoje ogorčenje za šalo in posmeh. Obdarjenega z ostrim, muhavim duhom, je Pirandella v prvi vrsti privlačilo vse, kar je groteskno in kruto komično. Njegova ironija se često giblje v oni smeri, kjer se od časa do časa lahko shaja z »galgenhumorjem«, ki je dvoumno zatočišče idealista brez idealov, to je »zmedene-ga duha, ki je zašel na stranpot in ne more znova najti prave poti«. Preveč vé o življenju, da bi ga mogel priznati kakor priznava stvari, ki so vredne priznanja. In zato lahko samo še zameri, analizira, kritizira in razpravlja. Razpravlja tako zelo, da se vse razpravljanje spremeni v dramtizirano diskusijo. Ko postopa tako, pa je samo presrečen, če spravlja razum sam ob veljavo, ko povišuje oni nadrazumski tok življenja, ki bo morda končno odplaval vse »umetne oblike, okrog katerih se je ustalila naša bedasta vsakdanja bit«.

Nasprotje med življenjem in med njegovimi umetnimi oblikami ali »maskami«, je tako postalo *vodilni motiv* Pirandellovih del. Tudi na njegovih zbranih dramatskih delih je naslov »*Le Maschere Nude*« — Gole maske. In ta naslov nosijo po pravici.

II

Prva Pirandellova dela so realistične povesti, ki obravnavajo sicilijansko življenje in so deloma pisane po vzgledu starejšega sicilijanskega pisatelja Giovannija Verge. Ker pa je bil Pirandello preveč osebnosten, da bi mogel ostati učenec, in ker je mnogo preveč razmišljal, da bi se mogel zadovoljiti zgolj z deskriptivnim realizmom, je že davno prej prevzel bolj introspektivno metodo, ki jo je jel uporabljati za paradokсне in patologične teme, predvsem pa za take teme, ki so se ukvarjale z razdvojeno osebnostjo. V njegovih dveh romanih, v romanu »*Il fu Mattia Pascal*« (Rajniki Matija Pascal) in »*Si Gira*« ter v njegovih številnih novelah nahajamo že večino onih vidikov, ki si jih je pozneje — približno od leta 1913. dalje — osvojil tudi v svojih igrach. In res so mnoge izmed njih izšle najprej v obliki povesti, ki so zdaj zbrane v knjigi s skupnim naslovom »*Novele d'un Anno*« (Novele enega leta). Že to dejstvo dokazuje samo po sebi, da se Pirandellova »brezizhodnost« ni razvijala polagoma, marveč je bila vrojena že njegovim prvim delom. Sam si je pridobil svojo metodo, svoj jedki humor, in sam je ustvaril tudi svoje brezkončne variacije v odnosih med življenjem in njegovimi »maskami«.

Ta odnos lahko obravnavamo kot farso, tragikomedijo ali tragedijo — kakor ga pač presojava. Pirandello si je izbral prvi dve stališči. Od tod njegova ljubezen do grotesknih »pavlihastih« situacij. V enem izmed njegovih prvih odrskih komadov, ki se imenuje »*Pensaci, Giacomo*« (Pomisli, Giacomo) (1917), ni soprog, ki je bil starejši šolnik, samo podpiral in izpodbujal Giacomina — ljubimca svoje žene in dejanskega očeta svojega otroka — marveč ga je tudi prisilil, da se je zopet povrnil k njej, ko ji je pobegnil. Farsa je dosegla višek, ko je nevoljni soprog nahrulil duhovnika, ki bi rad preprečil ljubimčev povratek: »Vi — razdiralec družinskega življenja!«

V svojem »*Il Piacere di Onestà*« (Prijetnosti časti), je obdelal drugo pirandelloško temo. Poklicni lopov Angelo Baldovino se je za denar poročil z Agato. Rada bi se izognila škandalu, ker pričakuje otroka od moža, s katerim se ne more poročiti. Dejanje se je pričelo z umazano kupčijo, toda končalo se je par mesecv pozneje z resničnim čustvom — celo z medsebojnim spoštovanjem zakonske dvojice. Ali pa si oglejmo spor med dvema prijateljema v komadu »*Ciascuno a suo Modo*« (Vsak po svoje). V začetku dejanja se prijatelja kregata, ker sta različnih nazorov o neki ženski. Ko pa se spor razvija, spremenita oba istočasno svoje mnenje in se zdaj spet kregata, ker sta oba v enaki meri spremenila svoje mnenje. V komadu »*Ma non è una Cosa Seria*« (Saj ni resna zadeva) se Memmo za šalo poroči s ponižno sužnjo Gasparino, da bi se izognil nevarnosti resne ženitve. Ko je poročena pa se Gasparina razvije v čedno in dostojanstveno ženo. Ko mu čez nekaj časa razodene svoje pravo poreklo in celo zahteva ločitev, se njen soprog dejansko zaljubi vanjo in tako je njuno zakonsko življenje zares resna zadeva. In v enem izmed njegovih poznejših odrskih komadov, ki se imenuje »*L'Amica delle Mogli*« (Prijateljica žen) opazujemo zlo, ki ga vsepovsodi ustvarja resnična dobrotà Marte — ki je ena izmed maloštevilnih simpatičnih žensk iz njegovih del.

Ljubezen do takih paradoksnih tem je komaj presenetljiva pri pisatelju, ki je videl v življenju zgolj negotovost in nestanovitnost, v člove-

ških bitjih pa samo zbirko grotesknh lutk. Najraje je trgal maske raz svojih lutk, toda ne v imenu »resnice«, kakor jih je trgal Ibsen, marveč zgolj zato, da se je lahko režal tragikomičnim spakam in kremžam. Toda spričo vsega človek lahko čuti, da je tudi njegovo režanje le »maska«, ki zakriva skrito tragedijo življenja in razočaranja.

Tako je na primer v komadu »*Il Beretto a Sonagli*« (Klovnova čepica) obravnaval spoštovanja vredno lutko Ciampe in okrutno maskarado zakonskega življenja v stilu burkaste komedije. Tragični element pa je bolj očiten v komadu »*Tutto per Bene*« (Vse se je najbolje izteklo). V nasprotju s Ciampino premišljeno življenjsko lažjo (kakor bi jo imenoval Ibsen), so »maske«, ki jih nosi Martino Lori, nezavedne prevare. Spoštoval je spomin na svojo pokojno ženo tako zelo, da je še mnogo let po njeni smrti vsak dan romal na njen grob. Oboževal je njeno hčer, spoštoval njenega učenega prijatelja in je bil prav na tem, da bi postal tast, ko je odkril, da ni bil on sam oče svoje hčere, marveč njegov najboljši prijatelj. In tako je šlo vse po zlu. Rad bi zaigral komedijo, pa mu je bilo nemogoče. Končno pa ga je rešila v praznini, ki ga je obdajala, druga »maska«, ki je postala zanj resnica: s svojo globoko žalostjo si je namreč pridobil spoštovanje svoje navidezne hčere, ki je jela zdaj ravnati z njim, kakor bi bil njen pravi oče. In tako se je vse »najbolje izteklo«.

III

Če hočemo videti, kakšna je Pirandellova tragična žila, moramo poseči po takih igrah, kakor sta »*Vestire gl' Ignudi*« (Oblačiti gole) ali »*Enrico IV.*« (Henrik IV.) Obe sta tragediji »mask«. Ersilia, junakinja prve igre, je »omadeževana z najnižkotnejšim in najpodlejšim blatom sveta«, vendar si prizadeva, da bi zakrila svojo preteklost z lepimi lažmi, da bi vsaj lahko umrla »v spodobni obleki — in bi jo pokopali v lepem okolju«. Vendar je vse zaman. Potem ko so jo rešili samomora, so ji »masko« nasilno sneli z obraza. Resnica o njeni preteklosti je prišla na dan, še enkrat so jo pognali v samomor. Zdaj ga je izvršila brez prizadevanja (ali celo, ne da bi se menila zato), da bi si oblekla spodobno moralno obleko — zakaj umrla je »gola«.

Drugo mogočno variacijo Pirandellovega *vodilnega motiva* nahajamo v njegovem najboljšem delu »*Enrico IV.*« Junak komada je zblaznel, ker je med igro, v kateri je predstavljal nemškega cesarja Henrika IV., padel s konja. V svoji blaznosti je res mislil, da je Henrik IV. V njegovi samotni vili so morali vse urediti v skladu z njegovo utvaro. Čez mnogo let pa je zopet ozdravel. Zavrgel je svojo »masko« — samo za to, da so ga izzvali k umoru, in da je spoznal nepreklicno resnico, da ga življenje ne bo več sprejelo vase.

»Vse to sem nepričakovano doumel nekega dne, ko so se mi odprle oči in zgrozil sem se, ker sem nenadoma spoznal, da niso osiveli samo moji lasje, ampak da je bilo tudi v moji notranjosti vse sivo. Zgrozil sem se, ko sem spoznal, da je vse razpadlo na kose, da se je vse končalo. In kakor lačen volk sem se odpravil, da bi prišel na pojedino, ki je že minula...« Tako si je zopet nadel masko blaznosti, ker je bila edina znosna možnost, nadel si je masko, ki se mu zdaj ni zdela nič manj resnična, kakor je tisoč namišljenih vlog, ki jih drugi ljudje igrajo vse svoje življenje. »Ta obleka (pravi, ko kaže na svojo obleko), ki je zame

očitna, nameravana karikatura one druge neprestane, večne maškarade, v kateri smo nehote lutke, kadar se, ne da bi se zavedali, izdajamo za to, kar na videz smo... Ah, te njihove obleke, te njihove maškarade, jim moramo seveda oprostiti, dokler ne bodo spoznali, da so identični z njimi... Saj veste, precej lahko se jih je navaditi. Človek hodi naokrog kakor tragičen junak, prav kakor bi ne bilo nič... (Posnema tragične kretnje)... v prostoru kakor je ta... Jaz sem ozdravljen, gospodje. Zakaj dovršeno znam igrati blazneža. Igram svojo blaznost zelo mirno, žal mi je samo za vas, ker živite svojo blaznost tako vznemirljivo, ne da bi jo poznali ali videli.»

Ker so zanj človeška bitja neresnične lutke, zato so za Pirandella tudi njihovi nazori, njihove resnice in mnenja prav tako samo neresnične utvare. Zaradi tega je kakor šaljivi Pilat, v eni izmed svojih najbolj znanih gledaliških iger, v igri »*Così è se vi Pare*« (Tako je, kakor se vam zdi), položil Laudisiju v usta tako modrost: »No, zdaj ste se me dotaknili, ali ne? In vidite me? In popolnoma prepričani ste o meni, ali ne? Dobro torej, madam, prosim vas: nikar ne povejte svojemu soprogu, niti moji sestri niti moji nečakinji niti gospe Cini, kaj mislite o meni. Zakaj, če jim boste to povedali, vam bodo vsi dejali, da ste v popolni zmoti. Toda saj vidite, da imate zares prav, zakaj res sem tak, kakor mislite o meni. Kljub temu pa, moja draga gospa, mi to ne zabranjuje, da bi ne bil resnično tak, za kakršnega me imajo vaš soprog, moja sestra, moja nečakinja in gospa Cini — kajti tudi oni imajo vsi popolnoma prav!«

IV

Po Pirandellu velja isto o sleherni človeški osebnosti, o sleherni človeški vrednoti. Sprijaznil se je s takimi okoliščinami. Morda jih je bil tudi vesel, v kolikor je bilo zanj življenje identično z neprestano spremembo in iluzijo. Česar se je najbolj bal, je bila stalna iluzija, stalno in nespremenljivo življenje — v prislilnem jopiču kake »resnice« ali dogme.

Obsodil je celo umetnost — umetnost, ki si prizadeva, da bi (po njegovem mnenju) zajela večno spreminjajoči se tok življenja v okostenelo obliko. Zaradi tega pravi ena izmed njegovih »Šesterih oseb, ki iščejo avtorja« (»*Sei Personaggi in Cerca d'Autore*«) — ki so že vsi fiksirane, primerne »vloge« za igro — da je njen položaj bolj resničen kakor žive osebe. V nasprotju z živimi ljudmi, ki se špreminjajo od dne do dne, je njena resničnost kakor nespremenljivo dejstvo, ki ga je umetnost enkrat za vselej vklenila v stalno obliko.

»To je razlika! Naša resničnost se ne spreminja, ne more se spreminjati! Ne more biti drugega, kakor to, kar je, ker je za vedno vklenjena v nespremenljivo obliko. Strašno je. Naša resničnost je nespremenljiva in zgrozili se boste, če se ji boste približali in če se boste zares zavedli dejstva, da je vaša lastna resničnost zgolj minljiva in bežna utvara, ki zavzame danes tako in jutri drugačno obliko, ki se spreminja z zunanjimi okoliščinami, z vašo voljo, z vašimi čustvi in ki jih vse zapovrstjo vodi razum, ki vam jih kaže danes tako, in jutri... kdo vedi kako?... .. Puizije resničnosti predstavlja ta nesmiselna komedija življenja, ki se nikoli ne bo končala in se nikoli ne more končati! Zakaj, če bi se jutri končala... bi se vse končalo.«

Še odločnejši izraz tega nastrojenja je komedija »*Diana e la Tuda*« in odpor, ki ga občuti glavni junak dela, stari kipar Giuncano, do svojih

stvaritev. Umetnosti ne sovraži nič manj strastno kakor Ibsenov Rubek v drami »Kadar se mrtvi zbudijo«, in zaradi nekam podobnih razlogov. V obeh primerih sta umetnika priznala življenju prvenstvo pred umetnostjo — in priznala sta ga razočarana umetniška stvaritelja sama.

Za Pirandella je življenje »relativnost«, sprememba in samo sprememba. Ustaljenost kakršne koli vrste (vtevši ono, ki jo doseže umetnost) pomeni zanj smrt in zastoj. Zato se ni nikoli naveličal zasmehovanja, in se ni menil zato, kako spodobne in spoštovane so bile njegove »maske«.

V

Pirandellova slabost ni bila, da je neprestano ponavljal to temo, marveč njegovo stremljenje, da bi omamil gledalca z logičnimi fintami in dokazovanji. Namesto da bi se njegove osebe izražale v dejanjih, se često izražajo z diskusijo — in sicer ne same, marveč njihov avtor, — ali boljše povedano, izražajo se z nazori in nastrojenji svojega avtorja. V takih komadih, kakor so »L'Innesto« (Zapletljaj), »La Ragione degli Altri« (Drugi imajo prav), »Ma non è una Cosa Seria« in celo v »Il Piacere dell'Onestà«, je vse polno diskusij. Včasih se človeku zdi, da posluša paradokсне nauke, ki jih je živahna dialektika galvanizirala, da so na videz podobni življenju. Kljub vsem svojim sposobnostim za ponazorovanje sveta v okviru gledališča, Pirandello rad premišljuje o svojih izkušnjah tudi takrat, kadar jih dramatsko oblikuje. V drami »Enrico IV.« se mu je skoraj ponesrečilo izpeljati vso tragedijo, ker je preveč razmišljal o njej in je zaradi tega oslabil umetniški učinek dela.

Tudi v tem pogledu spominja Pirandello na Bernarda Shawa. Toda medtem ko imajo osebe Bernarda Shawa prav ali ne, v kolikor se skladajo ali nasprotujejo Bernardu Shawu samemu, imajo lahko Pirandellove »lutke« hkratu prav in neprav. Če pa so njihovi nazori zdaj pravi, se lahko izkažejo za popolnoma drugačne čez nekaj dni, nekaj ur ali nekaj trenutkov — v skladu s spremenjenim stališčem osebe. Mefistofel, ki je skrit v Bernardu Shawu, na koncu navadno pokaže svoj »fabijanski« (socialno-politično društvo v Londonu) krstni list. V Pirandellu pa se zdi, da sta Mefistofel in Hamlet siamska dvojčka, in človek nikoli povsem gotovo ne ve, kateri izmed njiju govori. Zaradi tega so mnoga njegova dramatska dela v svojem bistvu zamotana, dasi so na videz preprosta. Če jih natančneje preiščemo, se izkaže tudi, da je njihova tehnika zamotana in da razodeva mnogo literarnih vplivov.

V Pirandellovem dramatskem delu ima precejšen delež stara »*commedia dell'arte*«. V njem naletimo tudi na sledove modernega »*teatro grotesco*«, na sledove Ibsena (z njegovim retrospektivnim dejanjem), na futurizem, na nemški ekspresionizem, na film. Pirandello si je morda prizadeval, da bi razkril nekaj skrivnosti svojega lastnega stvariteljskega procesa (v šestih osebah). Vendar bo vsak poizkus, da bi njegovo dramatsko tehniko izrazili z obrazcem, napačen, razen če bi dejali, da za Pirandella v tem pogledu ne velja nobeno stalno pravilo. Obratno: kakor bi ga gonil njegov lastni »demon eksperimenta«, se je vedno ogledoval po novih sredstvih in metodah. Kaj bi moglo biti še večji eksperiment, kakor je bil »Enrico IV.«? Ali kakor njegovi »*Sei Personaggi*« ali »*Ciascuno a suo Modo*«, z njihovim duhovitim »zapletom«? Ali kakor njegova novejša igra »*La Nova Colonia*«, s katero je hotel ustvariti moderni mitos, v katerem bi bila množica junak?

Ena izmed njegovih posebnosti je ekonomija izraza, ki je v njegovih poznejših delih dosegla pust telegrafski slog. Skopost, s katero obravnava svoje stranske »lutke«, pa je še manj zadovoljiva. Človeku se zdi, da se na škodo ostalih oseb preveč posveča glavnemu junaku. Dalje se v mnogih komadih ponavlja isti pirandellovski višek, ki zahteva, naj se junak, ko je oropan vseh »mask« izgubil tla pod nogami, izogne polomu le s pomočjo nove in premišljene »maske«.

VI

V tem je Pirandellova ironija do njegovih oseb. Iz njih je napravil spremenljive marionete, in sicer ne samo v očeh gledalca, marveč tudi v svojih lastnih očeh. Njegova umetna lutka se izraža (v Šestih osebah) o živih ljudeh takole: »Četudi nimamo razen iluzije nobene druge resničnosti, se vendar ne smete preveč zanašati na svojo resničnost, zakaj vaša včerajšnja resničnost, se lahko izkaže za iluzijo.«

Evropski romantiki so se nekoč odvrnili od realnega življenja v imenu iluzije, ki so jo stavili nad življenje. Pirandellove iluzije pa so tako samozavestne in premišljene, da ne morejo veljati niti več za zatočišče. Razočarale so ga tudi iluzije. Vse, kar je mogel doseči, je bilo, da je dosegel nekako razumsko zadoščenje, ko je razkrinkal njih igro, njih postopke in učinkovanje. Ker sta se v njem združila tajna idealistična žilica in skrajno skeptičen duh, sta ga vodila na ono slepo stezo, kjer je Jaz — ki ni sposoben, da bi zrasel preko sebe — omahnil nazaj v svojo lastno »relativnost« in nujno razrušil vse vrednote, vse cilje in vso notranjo odgovornost. Ker ji je grozil razkroj, se je osebnost branila, kakor se je najbolje mogla: ali da je, kakor Proust, analizirala uganke človeškega Jaza, ali da ga, kakor Pirandello, ni priznala. V obeh primerih je ostal človek, kjer je bil, ne da bi prišel iz sebe in preko sebe.

Včasih je pirandellovska sprememba tudi mehanična in brez haska: človek se obnavlja, da spreminja svoje »maske«, kakor bi izmenjal iznošene obleke. Ker pa je vse iluzija, nam priporoča Pirandello, naj nas vodijo po reki življenja vsaj lastne (in ne izposojene) iluzije in prevare, dokler ne porečemo vsem skupaj zbogom. To je žalostna filozofija. Toda »človek naj živi, to je, vara samega sebe: Igra naj svojo vražjo burko, dokler ne bo pretrujen, in naj ne pozabi, da vse mine...« Tako nastrojenje se je razodelo že v enem izmed prvih Pirandellovih pripovednih del. In v vsem, kar je odtlej napisal, je predvsem ponavljal in opisoval to nastrojenje.

V tem pogledu spada Pirandello bistveno v dobo, v kateri in za katero je pisal — v dobo socialnega in osebnega razkroja. V njegovih delih nahajamo popolno ločitev življenja od vrednote življenja, in svojo nesposobnost, da bi oboje združil, je izravnal samo s svojo razumsko odkritostjo proti sebi in drugim. Ni se posiljeval s kakimi »napol-verami« in »izmi«, ki bi jim žrtvoval svojo notranjo neokrnjenost, in meril se je z lastno pomanjkljivostjo tako častno in pogumno, kakor je bilo sploh mogoče. Njegova dela so velikodušna priča te pomanjkljivosti.

Če človek pripada dvajsetemu stoletju, se mora oddolžiti. Zdi se, da je poplačal Pirandello svoj dolg v polni meri. Vendar se je tudi maščeval, in sicer s svojo umetnostjo.

Iz angleščine prevedla Milena Mohoričeva

KRIK V KRAKOVSKI ULICI

JONTES GELČ

(Konec)

Nič ni zadrževalo Marije in tete Marijane, da ne bi drvele po krakovskih ulicah. Iskale sta nesrečnega Klinarja, ki je po njenem mnenju s svojo slikarsko kramo za vedno pobegnil od doma. Marijana je tulila tako, da je vse Krakovo drlo skupaj. Postajala je in vsakomur, ki jo je hotel poslušati, kriče pripovedovala, da je pobegnil od doma njen ljubi nečak Joža. Medtem ko je Marijana razlagala, je bila Marija že pri Klinarjevem najboljšem prijatelju, kiparju Martinu Krstniku. Dolg je bil in upognjen, z nogami, kot bi ne bile njegove; stopal je »po kurje« in je bil pri tem zares podoben pametni kokoši, ki išče zrnja. Z razmršenimi lasmi, ki so se mu vsipali po obrazu, in napol gol je pravkar pometal sobo. Marija je pri oknu pogledala v atelje, ki je bil prav za prav kletni prostor; vzkliknila je, tako se je prestrašila. Toda brž se je zbrala in prisluhnila. Zaslišala je bila jecajoči glas svojega moža. Srečna je bila, ker ga je našla, obenem pa se je bala, da se ji ne bi izmuznil skozi kakšna skrivna vrata. Brž je potrkala.

Kipar se je za silo oblekel.

»Kje pa imate mojega moža, saj ga ni več tukaj, ampak pravkar je še bil, slišala sem ga, ko je govoril. Kam ste ga skrili pred menoj?« Tako je Marija že skoraj ihte dejala, ko so se ji končno odprla vrata. S plašnimi, izbuljenimi očmi je iskala po prostoru. Po svoji navadi je vihala nos in hlastno vsrkavala po prhnelem smrdeči zrak. Širila je nosnice, kot da bi hotela zavohati v tem prahu skritega svojega moža. S povzdignjenim glasom je zavreščala: »Vi ste mi skvarili moža, da nori! Za nobeno rabo ni več. Čisto prismojen je že od teh barv!«

»Draga gospa, verujte mi, jaz sem bil prvi, ki sem mu branil, da bi pustil službo in sem ga prepričeval, da nima nobenega slikarskega talenta. Verujte mi!«

»Res, oh povejte mi, dajte mi nasvet, gospod Krstnik, kaj naj storim z njim, da mu izbijem iz glave to norost. Verjemite, to je hujše, kot če bi bil pijanec! Kaj hočem z njim, ko ni za nobeno delo več. Noče in noče več delati!« Marija je zaihtela.

Krstnik je zakorakal po sobi z dolgimi koraki, s sključenimi rameni in si gledal pod noge. Nenadoma se je ustavil tik pred Marijo, ki si je jokajoč v robec brisala nos, in začel:

»Potolažite se, gospa, in se vrnite, Joža bo zdaj že doma, ker je tik pred vami odšel, pri stranskih vratih sem ga izpustil iz sobe. Bodite zanj brez skrbi. Rečem pa vam, gospa, samo to: pustite ga, naj slika, kajti če mu ne boste pustili tega, bo slej ko prej po njem; moja beseda, da bo umrl. Morda bo sčasoma sam prišel na to, da je nesmisel, kar počne, in se bo sam povrnil k staremu življenju. Tačas boste že kako živeli. Kar mati Klinarica naj malo omeji svoj zemeljski raj, sicer bo v nevarnosti, da jo bodo morali v vreči spustiti v grob, ker ne bodo našli dovolj široke krste zanjo. Je-li tako, gospa?«

»Oh, kako čisto po mojem srcu ste to povedali, gospod Martin. Ampak, kaj pravite, da bo sicer Joža umrl? Če bi bila preje vedela, da me čaka toliko trpljenja, se ne bi bila nikoli omožila.«

Vnovič je zaihtela.

»Potolažite se, gospa.« Prijateljsko ji je pol minute stresal roko in ji nepremično strmo gledal v oči.

Ko je zaprl vrata za njo, se je zagrohotal; zdelo se mu je, da se mu je imenitno posrečilo spraviti jo v zadrego, zaradi česar je tako hitro odšla. Prav to je hotel.

»Da bo umrl drugače . . .,« je vzdihovala Marija pri sebi. In sama ni vedela, kdaj je začela šepetaje moliti.

»Ja, Joža, moj otrok, marš domov, otroci so ponoči doma!« se je presrečna zadržala teta Marijana, ko je na cesti zagledala svojega ljubljene nečaka.

Marija je na široko odprla vrata, da bi bolje videla. Da, pri večerji je sedel Joža. Marijana pa je kričala vanj in mu dopovedovala, kako ga je iskala po vsem Trnovem. Nekako posebno molčeč, zamišljen kakor uporen otrok, je jedel žgance in zelje.

Klinarju se je mudilo, da bi čimpreje razstavil. Hotel je, da bi brž dokazal, da ima pravico iztrgati se iz tistega življenja, v katerega so ga za vsako ceno spet hoteli pahniti. Lotil se je slikanja. Toda vse, kar je začel, je pustil nedovršeno. Nečesa mu je manjkalo, morda razpoloženja, morda potrpljenja. Če pa se je prisilil, da je dovršil sliko, tedaj se mu je zdela prisiljena in polizana. Najraje bi se bil zjokal in pustil vse v nemar. Toda ker je že začel, je hotel tudi enkrat za vselej preizkusiti, kaj je na stvari. Bil je nemiren, kot bi se pripravljaj na dolgo potovanje. Hitel je z delom. Kakor je bil dozdej razmetaval s časom, tako ga je skušal zdaj izrabiti kolikor mogoče vsega. Zavreči ni hotel niti ene same ure. Če so ga pa k temu prisilile prilike, ga je že opominjala vest: delati! Še ponoči je v razgreti domišljiji ustvarjal zasnutke. Ko je končno vendarle izgotovil nekaj del, se je odločil. Razstavil bo.

Oddal je slike v žirijo.

Od čakanja na odgovor in na oceno svojega dela je malone zbolel. Srečen je bil, poleg tega pa se je bal, bal. Včasih, ko je tako pohajal okrog, se je nenadoma nasmehnil ob čudni misli. Kot da čez nekaj časa ne bo več njega, da bi gledal te stvari, ki so bile tako dolgo okrog njega. Tako nekako daljne so mu postajale. Vse stvari so mu bile zdaj drage. Hiša, dvorišče, drvarnica, sekira, s katero je v drvarnici neštetokrat sekal drva, vse to mu je postalo ljubo. Žago, s katero je še kot deček žagal drva, je zdaj ljubil, kot da bi bila živa stvar, od katere se bo skoraj moral ločiti. Stari stol, na katerem je bril stric Ludvik, ga je preživo spominjal beračev in potepuhov vsega krakovskega okraja. Stara fuksija, ki se je košatila na kuhinjskem oknu, mu ni bila nič manj znana kot recimo teta Marijana ali pa kar koli v hiši. Zdelo se mu je, da jo je prav toliko časa poznal. Kot da bi bila nekakšna zgrbljena stara mati, ki je leta in leta ždela nepremično v svojem kotu in zamišljeno kimala v vetru. Spomnil se je, da bo ta fuksija morda kmalu gledala, kako ga bodo odnesli s tega dvorišča in bo za njim nemara jokala. Rdeče solze ji bodo s stebel padale na tla. Usahnila bo, zgrbila hrbtenico in nehala bo roditi. Rad se je v teh dneh čakanja skrival v drvarnici, sedel na tnalno in strmel v kuhinjsko okno. Širil je nosnice. Vsrkaval je vonj po smoli, ki se je cedila iz smrekovih drv in iz starega grčavega tnalna. To je bilo vse razrezano in preluknjano, saj je na njem neštetokrat cepil

drva. Drva je cepil rad in Marijana jih je imela cele grmade pripravljenih zanj. Sklonil je glavo: tudi na tej kladi ne bo več cepil drv.

Slike je dobil nazaj: odklonili so ga. Njegovo delo da je samo boren diletantizem brez vsake tehnike in brez slehernega doživetja. Stari preživi motivi, povzeti z razglednic. Najslabša pa da je slika »Jutro«.

Taka je bila ocena, ki so jo pridali slikam.

Da, saj je slutil nekaj podobnega.

Čemu bi naj še živel in se še dalje mučil, če ni za nobeno rabo! Če ni bil poslan na svet z neko določeno nalogo, katero bi naj izvršil — no, potem je jasno: ni potreben. Je pač vseeno, če kdo drugi opravlja delo v pisarni in če kdo drugi namesto njega leže k ženi. Vseeno je, če se ta človek piše Klinar ali pa kakor koli že. Njemu, njemu bo prav vseeno, saj ljubi staro fukcijo na kuhinjskem oknu ali pa kričavo teto Marijano prav tako kakor otroka svoje žene. Ljudem samim ni nikoli posvečal posebne pažnje, niti posebne ljubezni. Ni jih sovražil, ni jim delal zla, a tudi umiral ni od ljubezni do njih. Od njih se bo lahko ločil, tudi za otroka in za ženo ne bo v skrbeh. Marija je bila dovolj ženska in dovolj dobra mati, da ji je lahko zaupal, da bo skrbela za njenega otroka: dobro službo s pokojnino ima. Domači bodo že tudi brez njega živeli: saj imajo zelenjadni vrt in oče je sobni slikar. Brez skrbi lahko odide. Tudi slikarstva, ki je bilo njegova ljubezen, njegovo edino hrepenje, tudi njega ne mara več. S to uro se mu je pristudilo. Čutil je, da bi mu postalo slabo, če bi moral naslikati samo še eno sliko. Gledal je na podobo »Jutro«, na katero se je še posebno nanašala kritika. Domislil se je nečesa in je odšel k predalu mize. Iz cele zbirke razglednic je poiskal eno in jo izvlekel na dan. Gledal jo je in se zagrohotal: »Glej, zato ker imaš tako sijajen spomin, zato si dosegel to! Evo ti Bokavce, lepo kartico, ki si jo kot ženin poslal svoji ljubi Marički.« Skril je obraz v roke in stal tako nepremično. Končno se je predramil. Stopil je k mizi in iz šare poiskal nož: z ostrimi sunki je zapovrstjo drugega za drugim prerezal svoja platna. Ko je prišel do poslednjega, do »Dvorišča«, je s hrapavim glasom zajokal. Kakor da bi klal ljubljeno bitje, mu je bilo, ko so zaškrtale barve pod njegovim nožem. Poslednjič se je še ozrl po podstrešju, potem je zbežal po stopnicah.

Na dvorišču se je splazil v drvarnico, ki je bila od zahajajočega sonca progasto osvetljena. Kakor tat se je stisnil v kot drvarnice in od bolečine zavijal oči. Saj ne bo nikoli več posedal na tem tnalu, nikoli več cepil drv. Stresel je iz zabožčka mizarsko pripravo, zarjavele žeblje, vijake, francoza, oblič, kladivo, in stopil nanj. S tresočimi, od barv zamazanimi rokami je začel pritrjevati vrv na pripraven stenski kol, ki ga je še kot študent v deževnem popoldnevu med gromom in treskom zabil v steno drvarnice tik pod stropom. Teta Marijana je nanj obešala cunje, s katerimi je ribala tla. Spomnil se je, da je od tete Marijane dobil za to uslugo vstopnico za cirkus, a mati ga je udarila po hrbtu, da je odletel k vratom, ker ji je za to pripravo zlomil skoraj novo metlo. Skremženo se je zdaj nasmehnil. Strastno ga je zažejalo, da bi še enkrat vsaj za trenutek videl lepo robato glavo tete Marijane. Pogledal je skozi špranjo v vratih. Pri kuhinjskem oknu je zagledal nizko sklonjeno glavo. Bila je teta Marijana, ki je morda lupila krompir ali pa trebila solato. Stala je ob tisti njemu tako dobro znani kuhinjski mizi, pri kateri je tolikokrat jedel in tudi sam trebil solato, pomival posodo in lupil krompir. Rad

bi bil videl tudi materino glavo; zaslišal bi rad njen hrapavi glas. Rad bi bil slišal tarnanje svoje žene; jok svojega otroka. Zazdelo se mu je, da čuje od nekod tihi glas svojega očeta. Tudi strica Ludvika je v duhu zagledal, ki je bril berače. Ne, ne, ne, ne sme se premisliti, ne sme spustiti iz rok te minute zato, da bi še enkrat začutil na licu mokra ustka svojega sinčka. Ne sme. Premalo bi bil potem močan, da bi še enkrat zbral za dejanje potrebne sile. Če pa ne bo storil zdaj, tedaj je vedel, da bo vnovič samo trpel, ker premalo ljubi tisto, kar ljubijo in za kar živijo drugi ljudje. Premalo se mu je zdelo, da bi živel samo za to. Preveč bi moral trpeti. Prepusto, preveč prazno, preveč brezsmiselno bi bilo zanj to novo življenje. Ne mogel bi živeti samo za ljudi in zaradi ljudi. Oni pa bodo tudi brez njega še živeli. Zbal se je, da ne bi Marijana prišla v drvarnico, zato je pohitel. Še poslednjič se je zagledal tja proti kuhinjskemu oknu v želji, da bi kolikor mogoče mnogo odnesel s seboj. Vtaknil je glavo v zanko. Brez premišljanja in brez solz, samo še s poslednjim pogledom proti kuhinjskemu oknu je brcnil zaboj pod sabo, da se je prevalil. Strepetal je, z nogami je iskal opore. S široko začudenimi, belimi očmi se je zastrmel proti kuhinjskemu oknu...

JERNEJČEK IZ PREDMESTJA

INA SLOKANOVA

Šesto leto je že izpolnil Jernejček, vendar pa še ne hodi v šolo, ker je za svoja leta še premajhen in preslaboten. V šolo pojde šele drugo leto. Zdaj pa se še lahko igra. Od zgodnjega dopoldneva v pozno popoldne vsak dan lahko nemoteno gradi svoje gradove iz blata in mesi pogače iz mlakuž in cestnega prahu. Nihče ga pri tem ne moti in ne graja, saj je njegova mati ves dan v tovarni, teta Mina pa, ki je čez dan prevzela skrb zanj, ima preveč skrbi s kopico svojih otrok. Največ, kar napravi zanj, je, da ga opoldne pokliče k skupni skledi in mu potem osorno in nestrpno namigne takoj, ko je odložil žlico, naj se čimprej spet izgubi na cesto nazaj. Toda Jernejčku ni zato prav nič hudo, nasprotno, čisto srečen in zadovoljen je s tem svojim ubogim življenjem, ki mu je vsebina, siva umazana cesta, osorna teta Mina in mlada mama, ki pa jo vidi samo zvečer in ob nedeljah in je večinoma tako utrujeno resna in hladna do njega. Toda Jernejček je še premajhen in preneumen, da bi vedel, da je življenje drugih otrok drugačno kakor njegovo, da spe v belih posteljih, jedo često osladkorjene kolačke in imajo mamice, ki se jim smehljajo in jih poljubljajo.

Cesta je Jernejčkova največja prijateljica. Saj je tako svojsko lepa s svojimi kotanjami, kjer se ob dežju nabere voda, da se izpremene v velike mlakuže ali morja, kakor pravi Jernejček, ko ves zavzet strmi v papirnate čolnice, ki jih je sam nerodno zmašil kakor je vedel in znal in jih spustil na potovanje po teh umazanih morjih. Na gornjem koncu ceste je veliko smetišče in to smetišče je Jernejčkova pravljica iz tisoč in ene noči. Koliko dragocenih igrač je že tam našel. Skodelico z naslikanim pisanim metuljem in odbitim ročajem, v kateri mesi svoje pogače, zarjavel obroč od soda, s katerim se podi po sredi ceste, da plava

oblak prahu visoko nad njegovo kuštravo glavico, star, preluknjan moški klobuk, ki si ga povezne na glavo, kadar se igra »gospoda«, gumble, ki mu služijo pri igri za denar. To so le nekatere stvari iz pisanega zaklada njegovih igrač, s katerimi se je založil na smetišču. Toda to vse skupaj je samo neznaten drobec napram tistemu najlepšemu in najdragocenejšemu, kar je našel tisto bridko jutro, ko je bil od tete Mine hudo tepen, ker je razbil krožnik in se je potem ves moder od udarcev in ihtoč potepel na cesto in v svoj najljubši kotiček: na smetišče.

Tam je sedel na poveznjeno zarjavelo skledo in se zatopil v svojo bridkost. Oči so ga pekle od solzá, hrbet ga je bolel od udarcev, zato je sedel nepremično in si zakrival zardele oči z umazanimi rokami pred soncem, ki je žarelo z vso žarko poletno močjo. Tako je ždel, dokler se ni končno naveličal, potem pa je počasi potegnil zdaj eno in potem še drugo roko z oči ter se žmirkajoč uporno zagledal naravnost v sonce. Potem pa je njegov pogled preromal smetišče in večje je ugotovil, da se je kup smeti od včeraj znatno povečal. Ta ugotovitev ga je vselej razveselila, zlasti pa še danes na ta dan, ki se je zanj tako žalostno pričel.

V hipu so bile pozabljene vse nevšečnosti in bolečine, ki mu jih je povzročila teta Mina, odnosno njen iztepač. Planil je na kup smeti in jih pričel izkopavati. Najprej je naletel na same vsakdanje reči, ki sestavljajo vsako smetišče; papir, olupki, črepinje, škatlice od konzerv in paste za čiščenje čevljev, no, to ni bilo nič zanj. Takšnih, vsakdanjih igrač je bilo že dovolj v njegovi zalogi. Toda, ko je z drobnimi rokami med črepinjami in olupki grebel dalje, je naletel na nekaj velikega, rjavega, ki je izgledalo kot nekakšen obtesan in pobarvan kos lesa. Radovedno je grebel dalje. Končno je izgrebel velikega, rjavega lesenega konjiča, ki je moral biti nekoč prav takšen, kakor tisti lepi konjiči v velikih izložbah trgovin z igračami. Seveda je bil zdaj ta najdeni konjič precej drugačen, ker sicer ga pač ne bi lastnik zavrgel. Rep in griva sta mu manjkali, zadnje noge je imel samo polovico in trup je bil ves obdrgnjen. Tudi od lepe rdeče uzde mu je visel še samo košček jermenčka na desnem ušesu, toda kljub vsem tem velikim napakam in poškodbam se je zdel Jernejčku tako čudovito lep, da se ga zdaj, ko ga je popolnoma odgrebel, skoraj ni upal dotakniti več. Kar gledal ga je in gledal.

Ko se ga je tako dodobra nagledal in se mu načudil, ga je končno vseeno rahlo in nežno kolikor je mogel dvignil s kupa smeti ter ga odnesel na travo, ki je v ozkem pasu rasla ob cesti. Izpulil je šop trave, jo pomočil v mlakužo ter pričel čistiti svoj zaklad. Ko ga je tako vsega umil in odpravil z njega nesnago s smetišča, ki se ga je držala na vseh straneh, ga je nazadnje še vsega pošteno zbrisal s srajčnim rokavom. Potem je prišlo najpoglavitnejše: konjiča je skušal postaviti na noge. Toda uboga lesena mrcina je omahovala in padala zdaj na desno zdaj na levo pa naj se je Jernejček z njo še tako trudil. Bil je pač invalid, ta leseni konjič, čeprav je bil zdaj, ko ga je Jernejček osnažil, še precej zal na pogled, polovica zadnje noge mu je pa še vendarle manjkala.

Končno se je Jernejček moral sprijazniti z mislijo, da konjič ne bo mogel nikoli več sam stati. Stekel je nazaj na smetišče, poiskal kos opeke in ga z njo podprl. Zdaj pa je konjič vendarle stal. Joj, kako nepopisno lep je bil šele zdaj. Z iskrečimi očmi ga je gledal Jernejček. Skozi ograjo na nasprotni strani so silili kapucinčki. Pohitel je tja in jih

natrgal šopek. Potem je šopek zatlačil za ostanek jermenčka na konjičkovi glavi. Njegove umazane roke so ljubkujoče zdrsele preko obdrgnjenega konjičevega temena, ves zavzet ga je miloval:

»Moj, moj konjic!«

Še nikoli ni Jernejčku dopoldan tako hitro in neopazno minil kot tisti dan. Ko je opoldne stopila teta Mina na prag in jezivo zaklicala po ulici: »Nejč, jest!« je Jernejček brez pomisleka pograbil konjiča in ga odnesel s seboj.

Ko pa je Mina opazila, da otrok nekaj vleče s seboj, je začela jeznorito kričati skozi okno:

»Ti capin, že spet vlečeš neko svinjarijo s seboj. Takoj vrzi proč, slišiš, takoj, ti rečem, sicer ne boš prestopil praga moje kuhinje. Takšno ti bom primazala, da boš pomnil, ti umazanec!«

Jernejček je ves prestrašen neodločno obstal sredi ceste. Svoj zaklad je krčevito stisnil k sebi in zahlipal pol že v joku:

»Teta, saj ni svinjalija, samo konjic je, lep konjic!«

Teta pa je v kuhinji grmela dalje in ni nič poslušala njegovih pojasnil. Tedaj so pa vsi radovedni pridrveli na prag njeni otroci: Tinče, Tonče in Marica. Tonče je stekel čez cesto k Jernejčku in zgrabil konjiča:

»Kaj imaš? Pokaži.«

»Pusti!« je zajokal Jernejček, se sunkovito okrenil in stekel po cesti. Tonče mu je sledil za petami. Tedaj pa je spet zagrmel z okna Minin glas in Tonče se je kot potepen pes splazil nazaj proti hiši.

Jernejček je stiskal k sebi konjiča in preplašeno gledal okoli sebe. Ko je videl, da mu nihče več ne sledi in ga ne opazuje, se je vrnil proti hiši, krenil zadaj za hišo in se vtihotapil v drvarnico. Tam je razmetal kup dračja in skrtil vanj konjiča. Ko je bil z delom gotov, je odklobuštral v hišo in boječe povešenih oči sedel za mizo.

»Na, nemarnež,« je s polnimi usti zagodrnjala teta Mina in porinila žlico in oškrbljen krožnik predenj.

»Kje imaš konja?« je silil vanj Tonče, Jernejček pa je kratko odvrnil: »Nimam ga,« in jedel dalje. Ko je izpraznil krožnik, je stekel na cesto in čakal, da odidejo Minini otroci v šolo. Plezal je po betonski ograji sosednje hiše in napeto oprezal proti domu.

Kmalu so se prikazali otroci z nahrbtniki. Ko so prišli do njega, so ga obkolili.

»Kje imaš konja, povej?«

Jernejček je uporno molčal. Tedaj ga je Tonče udaril po glavi.

»Pusti me,« je zajokal Jernejček in stekel po cesti. Otroci so krohotaše tekli za njim. Potem ga je še Tinče z nogo sunil v zadnjico, Marica pa se mu je spačila v obraz: cmerika!

»Balabe,« je kričal za njimi Jernejček in si z umazanimi rokami otiral solze. Ko so izginili za ovinkom, pa se je splazil nazaj v drvarnico, razmetal dračje in poiskal svojega konjiča. Potem je skrbno zložil dračje nazaj in se iztihotapil na cesto. Tako, zdaj je bilo vse hudo prestano. Ves popoldan se bo zdaj lahko nemoteno igral s svojim konjičem. Le zvečer, ko pridejo otroci iz šole, se jim bo moral še skriti. Tedaj pa bo tako odšel skozi sosednjo ulico nasproti svoji mami. Tam jih ne bo srečal. Joj, kaj bo neki rekla mama, ko zagleda njegovega lepega konjiča? Jezila se že ne bo nanj, kakor teta Mina. Morda se bo celo nasmehnila.

V skodelici brez ročaja z naslikanim pisanim metuljem je zamesil lepo pogačo in jo odnesel svojemu konjiču za malico. Potem mu je spletel iz marjetk in cvetočih kopriv venec in mu ga navesil okoli ušes. Iz rdeče cunje, ki jo je našel na smetišču, je napravil sedlo, v grmovju je odlomil palico, osmukal listje z nje in navezal na njo kos vrvi. Ko je imel tako še bič in je bilo vse naréd, konjič in on, je prislonil konjiča k ograji, mu skrbno podložil nogo z opeko in zlezal na njegov hrbet. Toda konjič se je nagnil in padel, še preden je Jernejček popolnoma sedel nanj.

Jernejček pa ni odnehal. Stekel je na smetišče, poiskal še en kos opeke in še skrbneje podložil konjičevo nogo. Potem je spet zlezal nanj in z eno roko držeč se za vrtno ograjo, ga je končno vendarle lahko jezdil.

»Hi, hi, konjic!« je zakričal in zamahnil z bičem. Velika sreča je sijala v njegovih očeh.

Tako se je igral, dokler se ni sončna obla obesila na tovarniški dimnik tam na zapadu, ki je postal od zarje ves rdeč. Potem je votlo zatulila sirena, in za njo druga, tretja, četrta . . . Jernejček je vedel, da zdaj pride mama. Brž je zlezal s konjiča, ga vzel pod pazduho in odšel z njim vzdolž ceste. Na ovinku je zavil na desno in potoval tako s svojim nerodnim, a prijetnim bremenom kar naravnost proti zapadu in visokemu dimniku, vzdolž katerega je počasi polzelo sonce.

Nedaleč od tovarne se je ustavil in čakal. Roj ljudi se je usul skozi velika vrata. Moški in ženske so bili, stari in mladi. Večinoma so imeli s seboj biciklje. Zasedli so jih in v trenutku izginili vzdolž ceste. Le zvonjenje zvoncev se je še čulo iz daljave. Ko bo Jernejček velik, bo tudi hodil v tovarno, in bicikelj bo imel in zvonec, ki bo zelo lepo zvonil.

Zdaj je prišla mama, mlad moški je bil z njo. Nosila je svetlosinjo obleko, tisto, ki jo je včeraj oprala. Smejala se je in se živahno pogovarjala z moškim. Potem ji je smeh nenadoma otrpnil. Zagledala je Jernejčka. Hitro je krenila čez cesto.

»Zakaj mi pa hodiš vedno naproti,« je rekla skoraj osorno. Toda otrok te osornosti ni dojel, ves sijoč ji je v iztegnjenih rokah prožil nasproti svoj najdeni zaklad, svojega konjiča.

»Mama, poglej, konjic!«

Bežno je preletela s pogledom polomljeno leseno igračo in pripomnila tja v en dan: »Da, da, vidim.« Potem pa se je spet okrenila k spremljevalcu, ki se je posiljeno smehljal. Jernejček pa je bil popolnoma zadovoljen. Glavno je bilo, da mu mama ni rekla, da mora konjiča vreči proč. O, njegova mama je dobra, mnogo boljša je kot teta Mina.

Ves zadovoljen in srečen je drobnel za njo.

Na ovinku sta se mati in njen spremljevalec ustavila. Možak je pogledal na uro in potem v mamine oči ter rekel:

»Torej ob osmih, prideš?«

»Da,« je prikimala ona in se nasmehnila. Segla sta si v roke, potem je možak še mimogrede vščipnil Jernejčka v lice in odšel. Mama je še za hip postala in gledala za njim, potem pa je zgrabila otroka za roko in ga potegnila za seboj: »Pojdi, mudi se.«

Doma je Jernejček hitro stekel po stopnicah v njuno sobico in položil konjiča na svojo postelj, mama pa je tačas stopila v kuhinjo k teti Mini. Ko je prišel za njo v kuhinjo, je čul prerekanje. Mama je stala

pri oknu in gledala na cesto, teta Mina je pa sedela pri štedilniku s skledo v naročju, ker je baš lupila krompir, in kakor v taktu mahala z nožem in besedovala:

»Seveda, seveda, v kino in potem tako kot pred leti, kajne? Kaj nimaš že enega pankrta dovolj? Saj je že s tem umazancem dovolj sitnosti.«

Jernejček je plaho obstal na pragu in vtaknil prst v usta. Uboga mama, kako se mu je smilila, ker je teta tako kričala nad njo. In zaradi njega ji je nekaj pravila, morda se je jezila zaradi konjiča. Joj, in zdaj bo še mama huda nanj in konjiča bo moral vreči proč. Ves se je tresel od bojazni.

Tedaj pa se je mama sunkoma okrenila in zakričala nad teto:

»Molčite, kaj pa vas briga vse skupaj, čisto nič vas ne briga, saj vam plačam za stanovanje in otroka, vse vam pošteno in stokrat predobro plačam.«

Vsa zaripla od jeze je potem pograbila Jernejčka, planila skozi vrata in jih s truščem zaloputnila za seboj. Ko sta bila zgoraj v sobici, je Jernejček ves trepetajoč čakal, da se usuje ploha njene jeze še nanj. Toda mama je molčala, le nekaj časa je razburjeno hodila sem in tja po sobi in sopla. Potem pa je čisto mirno rekla Jernejčku:

»Jernejček, stopi v štacuno po salame in kruha, danes ne bova večerjala spodaj.«

Jernejček jo je z veseljem ubogal, prej pa je še skrivaj, za njenim hrbtom vzel konjiča s postelje in ga skril pod posteljo.

Ko sta se navečerjala salame in kruha, je mama nekaj časa lenobno obsedela kot da nekaj napeto razmišlja. Toda rekla ni nič. Jernejček se ji je plaho približal in ji položil roke v naročje. Zamišljeno je strmela čez njega nekam tja v golo, obdrgnjeno steno. Tedaj se je otrok prižul k njej in rekel iskreno:

»Uboga mama, kajne, teta Mina je grda, grda.«

Povesila je pogled in se zastrmela v otroka. Vlažen čudno lep lesk ji je zagorel v očeh. Toda le za hip, pa je spet ugasnil. Odrinila je otroka, vstala, stopila k postelji in jo začela odgrinjati.

»Tako Jernejček, zdaj se pa lepo sleci in pojdi spat, pozno je že,« je rekla. Jernejček se je ubogljivo slekel in zlezal pod odejo. Mama pa je odprla omaro, vzela iz nje črno krilo in rožnato bluzo, ki jo je nosila ob nedeljah, ter se začela počasi preoblačiti. Potem je stopila pred zrcalo, ki je viselo na steni, in se počesala, nakar je pobrskala po svoji ročni torbici, vzela iz nje majhno rdečo škatlico, pomočila v njo košček vate in si potegnila z njo parkrat po obrazu. Končno pa je še enkrat stopila k postelji, se sklonila nad otroka in rekla:

»Tako, zdaj grem pa jaz v mesto. Čez pol ure se vrnem. Lepo priden bodi in spi.« Nakar je utrnila luč in ključ je zaškrtal v ključavnici.

Ko je ostal Jernejček sam, mu je bilo sprva nekako tesno pri srcu. Strah ga sicer ni bilo. Saj je bil že večkrat tako sam v temi in spodaj so bili še vsi pokoncu. Teta Mina je vreščala in ropotala z lonci. Ne, strah ga ni bilo. In vendar mu je bilo malce tesno. Tista čudna bleda svetloba ga je vznemirjala, ki je skozi majhno okence v ozkem traku padala v sobo. Eno samo zvezdo je videl na nebu, toda tudi ta je bila še čisto medla, ker se še ni popolnoma znočilo. Iz hipa v hip je skoraj vidno nebo potemnevalo in zvezda je postajala svetlejša. Občutek samotnosti v otrokovem srcu pa je rasel s temo. Tedaj pa se je spomnil svojega konjiča.

Vrgel je odejo s sebe, prisluhnil, če je v sobi vse tiho, pogledal napeto po tleh, če ni morda kje vendarle kakšen strah, ki ga bo zgrabil, potem pa je urno zdrsnil s postelje, iztegnil roko pod posteljo, zgrabil konjiča in se z njim vred skobacal nazaj. Potem pa je sebe in konjiča pokril z odejo.

Zdaj je pa bil čisto zadovoljen. Občutek samotnosti je izginil. Božal je konjiča po glavi in se polglasno pogovarjal z njim. O vsečem mu je govoril. Kako lepo se bosta jutri igrala.

Majhen štirikotnik okna je že popolnoma počrnel in zvezda v njem je žarela in mežikala. Jernejček je zasnul in zasanjal. S svojim konjičem sta potovala po kotanjasti predmestni cesti. Nikjer ni bilo otrok, ki bi jima nagajali. Tudi tete Mine ni bilo nikjer. Nasproti pa jima je prihajala mama v svoji sinji, oprani obleki in smehljala se je.

MASKA

MAGAJNA BOGOMIR

Jože Poglajen, uradnik lesne eksportne tvrdke »Hlod«, se je po trinajstih letih prebudil: začuden je strmel v pismo, ki ga je položil pismo-noša poleg pisalnega stroja. Ni mogel dvomiti, kajti na kuverti je bilo razločno napisano: Spoštovani gospod Jože Poglajen, uradnik — Firma »Hlod« — Ljubljana. »Kdo neki se je spomnil name!« Še zazehati je pozabil, s tolikim zanimanjem je odprl pismo in čital: — »Vaše blagorodje vabimo na elitni trgovski maškardni ples, ki se bo vršil na pustno nedeljo zvečer v veliki unionski dvorani... Maske obvezne! Prilagamo za Vaše blagorodje častno vstopnico.« — Jože Poglajen je bil tako presenečen, da je zopet pozabil zazehati. »Kdo le je odboru predlagal, naj mi pošlje častno vstopnico, ko je vendar splošno znano, da ne obiskujem zabav!« Usta so se mu počasi, počasi razlezla v nasmeh, v duši pa mu je vstajalo nekaj samozavesti podobnega, čeprav se je zdelo, da mu je to čustvo že zdavnaj odmrlo. Zato je zdaj dvignil glavo in pogled mu je slučajno ušel skozi okno; nehote je dognal, da sije zunaj sonce, res pravo sonce. »Kdo bi si mislil, da sije v tem času sonce,« je zamrmral. Potem je še z večjim začudenjem ugotovil, da se je popje na visokem kostanju sredi dvorišča že napelo in da že čivkajo vrabci in ščinkavci v vejah. Vse to je bilo zelo važno, kajti Jože Poglajen že dolgo let ni mislil na take stvari. Sonce, popje, vrabci in ščinkavci so bili prvi znak, da se v njegovem srcu nekaj budi. In da tisto ni bilo kar tako brez pomena, bi bili spoznali že po melanholičnem izrazu, ki se je naenkrat zarisal v njegove velike sinje oči.

Pred trinajstimi leti je zašel Jože Poglajen — takrat je imel šele dva in dvajset let — v zelo težak položaj. Tri leta poprej je že ponovno padel pri izpitu čez sedmo gimnazijo in mu tako res ni kazalo drugega kot opustiti študije. Nato je tri leta taval brez prave službe po Ljubljani. Sposojal si je denar pri raznih ljudeh in njegovi dolgovi so znašali v dobi največje stiske že dvanajst tisoč dinarjev. Jože Poglajen si skoraj ni več upal na cesto, saj so ga vsepovsod srečavali očitajoči ali grozeči pogledi. Vsi poizkusi, da bi dobil stalno službo, so se mu ponesrečili, poleg tega pa so mu usihali tudi manjši dohodki, ki jih je imel prej od pretipkavanja, nabiranja reklamnih oglasov za Jutranji list in od

drugih podobnih stvari. Vrh pa mu je še lepa Justika grenila življenje. Stara je bila že dvajset let, bila je absolventka trgovske šole, imela je črne, opojne oči, ki se jih ni bilo mogoče nagledati, s svilo odeto napeto oprsje, od katerega se ni bilo mogoče odtrgati, bila je živa in navihana, kar mu je ugajalo, saj je bil sam bolj mehkega značaja, bila je, kakor je menil, neskončno zvesta in neskončno zaljubljena vanj; a bila je tudi brez službe, in to mu je grenilo življenje še bolj kakor dolgovi. Na vsakem sestanku jo je tolažil, da bo vsa stvar kmalu rešena in da si bo treba potem ustanoviti dom in družino, kajti on je pač tak, da ne bo mogel tako dolgo gledati njenega bednega stanja. Pa so tekli meseci in meseci in službe ni bilo od nikoder in Justika je ob vsakem ponesrečenem poizkusu kljub svoji živahnosti planila v očitajoč jok. Neki dan pa ga je vprašala: »Ali poznaš šefa firme »Hlod« gospoda Jerneja Prelca? Ne poznaš? Jaz ga poznam, stopila bom k njemu in ga prosila, naj ti preskrbi službo.«

Jože Poglajen je zelo dvomil, da se bo stvar posrečila, toda na njegovo veliko presenečenje ga je gospod Jernej Prelec že čez nekaj dni poklical k sebi. Prijazno ga je potrepal po rami, mu stisnil roko in mu ukazal, naj nastopi službo v njegovi pisarni kar prvega. Obljubil mu je tisoč šest sto dinarjev mesečne plače, vsoto, ki je Jožeta Poglajena skoraj omamila. Takrat še ni spal, pa se mu je vendar zdelo, da sanja. Jernej Prelec, tedaj mož pet in tridesetih let, je bil orjaške postave, silno impozanten in to impozantnost so povečavali še črni brki in črni zalizci, ki so segali skoraj do spodnje čeljusti. Stal je pred Poglajenom kakor gora in ta je kar čutil, kako neznatni je v primeri z njim: »Tisoč šest sto dinarjev ni veliko, toda če bomo zadovoljni z vami, vam bomo plačo polagoma zviševali,« je zagrmel Jernej Prelec z glasom, ki je napolnil dušo Jožeta Poglajena z velikim spoštovanjem. — »Kdo bi si mislil, da je Jernej Prelec tako imeniten človek,« je rekel potem Justiki.

Prvega je nastopil službo in menil, da je odslej zanj raj odprt. Mesec za mesecem je pridno vračal dolgove in pobožno objemal in poljuboval Justiko. Ta se mu ni hotela popolnoma predati, ker je menila, da so take stvari primernejše šele po poroki; nekoliko pa je bil temu kriv tudi Jože Poglajen sam, ker je bil še mlad in kolikor toliko neroden, kajti izkazalo se je, da je medtem Justika zanosila prav z njegovim šefom. To dejstvo je sprva skrbno prikrivala. Spočetka je sicer mislila, da bi si kako pomagala, ali ko ji je nekdo predočil nevarnosti, ki so združene s takim poizkusom, ji je upadel pogum, in ni ji kazalo drugega, kot da se je končno s solzami v očeh izpovedala svoji materi. Ta je bila tudi nekoliko živahnije nature in dovolj pametna, da ji je nasvetovala, naj stisne gospoda Jerneja Prelca v precep, kar je Justika tudi storila in doživela popoln uspeh.

Končno je bilo treba vso stvar pojasniti tudi Jožetu Poglajenu. Storila je to dovolj obzirno in s solzami v očeh, toda kljub temu ga je ta novica zadela kot strela z jasnega. Buljil in buljil je vanjo, a se mu je zdelo, da ničesar dobro ne razloči. Vse se mu je vrtelo in migotalo pred očmi: Justika, lepa Justika, pisarna, mogočni šef, črni brki, služba in končno Justika in šef. Srd, obup in strah so se trgali v njem, rad bi jo bil nadrl, celo ploho strašnih besed je imel na jeziku zanjo, a nobena mu ni hotela sproščeno iz grla. Končno se je dvignil in jo mahnil v pisar-

no, kjer je sklenil na kratko obračunati s šefom; toda tudi s tem obračunom ni bilo nič. Šef je bil ravno tisto uro zelo nerazpoložen. Ko je Jože Poglajen zagledal ob skoku v pisarno njegov mrki obraz, mu je gorečnost popolnoma upadla: »Dobil sem poročila, da bo lira padla,« je začel šef z resnim in gromovitim glasom, »nekaj časa bo treba velikanske previdnosti pri naročilih iz Italije, razumete, gospod Poglajen?«

»Razumem. V vsako naročilo bo treba vstaviti varnostno klavzulo ali pa zavlačevati naročilo, gospod šef.«

»Videti je, da bomo že pri dosedanjih liferacijah nekaj izgubili — zanaprej previdnost, velikansko previdnost, gospod Poglajen! Nobene stvari na lastno pest! Vse meni poprej v evidenco!« — Jože Poglajen je ves skrušen in zaskrbljen sedel k stroju.

Par mesecev pozneje je Jernej Prelec menil, da je pametno, če se človek s pet in tridesetim letom poroči in s tem mnenjem se je strinjal tudi Jože Poglajen. Ko je šef iz gole ljubeznivosti z njim o tem pokroviteljsko spregovoril, je Jože Poglajen celo pripomnil, da bi človek, če bi se prestar poročil, ne dočakal z gotovostjo polnoletnosti svojih otrok. »No, vidite, tudi jaz mislim tako,« je dejal šef in zaključil pogovor. In Jernej Prelec v tej poroki res ni čutil kake posebne tragike, saj je bila Justika mlado in kar lepo dekle. Ob tej priliki je zvišal plačo Jožetu Poglajenu na dva tisoč dinarjev. Ker je potem nastopila kriza, mu ni bila plača nič več povišana.

Kake tri mesece po poroki svoje ljubice, je Jože Poglajen čustveno zaspal in se ni pribudil potem dolgih trinajst let. Nekajkrat na leto je sicer srečal gospo Justiko na cesti, toda pozdravil jo je vedno s spoštljivim poklonom, kar je smatral za svojo dolžnost. Sicer mu je ob taki priliki šinila kri v glavo in tudi srce mu je kako minuto hitreje utripalo, vendar mu to ni zbudilo nikakih neprimernih čustev. Povesil je trepalnice in vse skupaj je šlo mimo kot nejasna podoba. Bilo mu je kakor človeku, ki mu je v daljni mladosti umrlo dekle, za katerim le še nezavedno žaluje in ne more biti zaradi nje na nikogar ljubosumen. Nekdanje Justike ni bilo več, bila pa je nedotakljiva gospa z docela drugimi lastnostmi, gospa šefova, do katere je Jože Poglajen kmalu začutil spoštovanje. Justika je sicer omenila svojemu možu, da bi bilo vljudno, če bi Poglajena kedaj povabili na večerjo, toda mož, ki mu prejšnje njene stopinje niso bile neznane, je menil, da ni pametno, če je šef s svojimi nastavljenici preveč domač; ti namreč lahko izgube potrebni rešpekt pred njim in podjetje trpi škodo.

Bralke bodo rekle, da je bil Jože Poglajen velik bedak, ker si potem, ko mu je prva tako rekoč umrla, ni izbral kake druge ženske, ko jih je vendar mnogo na svetu, za katerimi bi bilo vredno pogledati; toda nekateri ljudje so pač taki, da se zakrknjejo ob prvi večji ljubezenski nezgodi za vse življenje ali vsaj za dolgo dobo.

V pisarni je delal marljivo kot robot. S pisalnim strojem se je združil skoraj v eno celoto in bi si ga brez njega kar težko predstavljali. Cenil ga je in skrbno negoval. Nabavil si je posebno zmes, s katero je lahko očistil črke na tipkah, ne da bi jih moral drgniti z bencinom; skrbno je odpihnili vsak prašek s stroja in ga po uradnih urah pogrnili s prtom nežno kakor otroka. Pri tem se je drobno in ljubeznivo nasmehnil. Ni se izpraševal, čemu živi, vendar je dremala v njem slutnja, da se bo v poznejših letih nekaj izpremenilo in da se je treba za tisto pripraviti.

Vsak mesec je nesel tisočak v banko. Teh tisočakov se bo počasi nabralo kakih sto petdeset ali še več. Takrat bo lahko postavil vilo, okoli katere bo zelen vrt z rožnimi grmi in divjo trto. Ko bi imel človek tako vilo, bi se zgodilo lahko marsikaj, česar še ni mogoče jasno slutiti ali jasno opredeliti. Napačno bi bilo misliti, da je bil čustveno mrtev; čustva so le globoko spala v njem, saj bi ga drugače motila pri delu, kar pa bi ne bilo pametno. Spoštovanje do gospoda šefa je od leta do leta še raslo v njem. Gnev, ki se je hotel prve mesece zbuditi v njem, je kmalu potlačil v sebi. Šef se je polagoma izpreminjal v neko bajno silo, ki jo je bilo treba ceniti in ubogati, da, lahko bi rekli, da se je to spoštovanje spreminjalo v neke vrste ljubezen. Kadar je bil sluga zdoma, je včasih Jože Poglajen sam planil in šel kupit cigarete za gospoda šefa čez cesto, dasi to ni bila njegova dolžnost; toda gospod šef se je znal potem tako ljubeznivo nasmehniti, da je čutil Jože Poglajen pri tem globoko zadovoljstvo. Smatral je Jerneja Prelca za izrednega človeka, saj je obdržal podjetje pri življenju in pri moči v času, ko se je zaradi krize zrušila cela vrsta drugih podjetij. In kolikor bolj je spoštoval gospoda šefa, toliko bolj oddaljena mu je bila tudi gospa Justika. Zdaj je je vikal tudi v mislih. V splošnem je bil Jože Poglajen velik samotar in se je tako izogibal družbe, da so ga poznali, kjer so sploh vedeli zanj, samo po imenu. Le s staro gospodinjjo je včasih izmenjal nekaj besed, vsi drugi njegovi razgovori so bili službene narave. Po vsem tem ni čudno, da ga je pismo take vsebine tako presenetilo.

Nekdaj je Jože Poglajen z Justiko dostikrat plesal, vendar je sedaj v prvem hipu zavrgel misel, da bi se udeležil maškarade. Že medtem, ko bi se maskiral doma, bi mislila gospodinja, da se mu je zmešalo. Kaj bi šele rekli ljudje potem, ko bi bilo treba po polnoči sneti masko z obraza! Nato pa je začel premišljevat, kdo neki je preskrbel, da so mu poslali častno vstopnico, ki je ne prejme kar tako vsak. Kaj neki se skriva v ozadju — morda bi ne bilo prav, če bi povabilo zavrnil. Začel se ga je pollaščati nemir, ki je naraščal ves tisti dan in še ponoči. Ali je v ozadju kaka trgovska zadeva ali kaka ljubezenska pustolovščina? Spal je slabo in zjutraj se je odločil, da se bo maškarade udeležil.

Popoldne je stopil s skoraj slovesnim izrazom v banko. Uradnik se mu je prijazno nasmehnil: »Koliko bomo vložili danes, gospod Poglajen!« Uradnik je bil kar vidno presenečen, ko je Jože Poglajen počasi odkimal in s poudarkom odgovoril: »Danes dvignemo dva tisoč dinarjev.« — »Kaj neki se mu je moralo pripetiti, da dviga denar. Najbrže mu je šinila v glavo kaka misel na ženitev,« je pomislil uradnik medtem, ko je prijazno skladal stotake pred stranko. Drug drugemu sta se vljudno poklonila, nato je Poglajen odkorakal do trgovine in stopil vanjo s prav tako resnim obrazom kot prej v banko. Izza pulta mu je prihitel nasproti prijazen, debelušast gospod, se globoko priklonil in vprašal s sladkoresnim glasom: »S čim vam smem postreči, spoštovani gospod?« — Sedaj se je priklonil tudi Jože Poglajen, nakar se mu je zarisala na obraz težka zadrega. Kupovati kostum za pustno maškarado se mu je zazedla težka in kočljiva zadeva. Začel je: »Kot trgovcu vam je gotovo znano, da se vrši jutri v unionski dvorani elitni trgovski ples. Na ta ples sem povabljen tudi jaz, čeprav nisem trgovec — toda jaz, razumete...« »Da, da, da,« je vzkliknil prodajalec, se začel vrteti krog njega in ga meriti z očmi od nog do glave. »Da, da,

da, razumem, spoštovani gospod, vi bi radi prav lep kostumček za ples — seveda — bomo takoj preskrbeli — oprostite, da si vas dobro ogledam — bi rad dognal, kaj bi vam najboljše pristojalo — da, da, da — imate rjave kodre — obraz je nekoliko ozek — na njem so začrtane fine poteze — postava je dovolj visoka in vitka — oči so plave — seveda, kakor nalašč — oprostite, če vas še vprašam: vi imate šestindvajset let?« — »V šestintridesetem sem,« je odgovoril Jože Poglajen z močnim poudarkom. »V šestintridesetem? Oprostite! Kako le, da se more človek toliko zmotiti. Videti ste mlajši, oprostite! Menil sem namreč, da vam bi dobro pristojala oprava mladega viteza. Imam, gospod, prav lepo v zalogi.« — Jože Poglajen je nagubančil čelo in odgovoril grenko: »Vendar ne mislite, da si bom nataknil šlem, čelado in oklep za ples, oprostite!« — »Ne, ne, ne — kdo vendar naj bi šel na ples v čeladi in oklepu, za božjo voljo! Imam tako obleko, ki so jo nosili gospodje vitezi doma, doma, gospod, v krogu lepih mladih dam, ko so plesali in dvorili v družbi samih trubadurjev. Kako ste le mogli misliti, da bi vam nataknil čelado in oklep.« — Trgovec je zdrvel v ozadje in se vrnil z dolgo škatlo, ki jo je na pultu urno, vendar slovesno odprl: »Glejte to čepico, to žametno čepico, ki bo visela nekoliko proti levi rami — dovolite, da vam jo pomerim — seveda vam krasno pristojna — in ta modri jopič z nabranimi rokavi v ramah — in te zelene svilene hlače dokolenke — in te elegantne rdeče nogavice — prosim, jaz imam dober okus, vse vam bo prav lepo pristojalo. Samo čevlje, prosim, pomerite!« — Jože Poglajen je sedel na pručico, dvignil nogo, potegnil navadni čevelj z nje in si nataknil viteškega: »Prav mi je,« je vzkliknil. Trgovec se je ves blažen nasmehnil. »Seveda je prav, saj sem kar naprej vedel. Vse skupaj je napravljeno kot nalašč za vas. Garantiram vam, da jih ne bo dosti, ki bi imeli tako eleganten kostum. Sedaj še enostavno črno masko za obraz, kakršno so nosili vitezi v Benetkah, ko so se vozili na skrivne sestanke k mladim gospem, he, he! Gospod, mislim, da bo radovednost naših dam, kaj se skriva pod to masko, kar neprekošljiva in da bo zadovoljna tista, ki se ji bo posrečilo razmotati skrivnost.« — Sedaj se je zadel kostum lep tudi Jožetu Poglajenu. Skrbelo ga je le, kolikšna bo cena. Toda cena je bila skoraj za polovico manjša, kakor si je predstavljal, in je bil zadovoljen, ko je odhajal s škatlo, zavito v sinjemodri papir, iz trgovine. Zadovoljen je bil tudi trgovec, ko se mu je po treh letih vendar le posrečilo prodati viteški kostum.

*

Unionska dvorana je bila že polna vrtečih se parov. Gospa Justika Prelčeva je sedela v ozadju dvorane v družbi svoje prijateljice gospe Anice Černigojeve. Oblečeni sta bili v svilene krinoline. Justika je imela zlatorumeno lasuljo, Anica črnorjavo. Črni svileni maski sta zakrivali oči in nos. Justika je bila že nekoliko debelušna, vendar je bilo njeno telo še vedno dovolj mikavno in zapeljivo, zlasti ker je poskrbela za to, da je bila bluza dovolj globoko izrezana. Par je bil zanimiv in so se plesalci dosti vrteli krog njega. Justika in Anica sta postali kmalu utrujeni in sta sedli k mizi ter začeli odklanjati prošnje za ples. Moža sta odšla takoj v začetku zabave v stranski prostor k svoji moški družbi in sta tam pila žganje. Vedeli sta, da ju do konca zabave ne bo nazaj.

»Po tem, kolikor mi je tvoj mož pripovedoval o njem, bi sodila, da

Pogljajena ne bo na ples kljub častni vstopnici, ki si mu jo preskrbela,« je rekla Anica.

»Ako le količkaj sluti, da bom tu, pride prav gotovo,« je odgovorila Justika. »Pomisli le, Anica, on kuha svojo ljubezen kar naprej že trinajst let. Toliko let je že minilo od tiste najine stvari — hčerka mi bo kmalu dorasla za take veselice, Pogljajen pa se še ni oženil; niti ozrl se ni za katero drugo. Dobro pa vem, da ni docela brez življenja, a se vendar ne meni za ženske, čeprav letajo kot metulji vsepovsod. Kaj naj bo temu vzrok kot to, da še prva ljubezen ni minila.«

»Ali mu misliš izročiti svojo hčerko,« je vprašala Anica hudomušno.

»Niti bi mi ne bilo žal, če bi mu jo izročila. Škoda, da je nekoliko prestar. Ni mi prijetno, da se ni oženil. Takrat sem mislila, da bo pozabil v enem letu ali še prej, pa ti kuha svojo nesrečo kar naprej.«

»Zdi se mi, Justika, da tudi ti nisi še popolnoma prekuhala svojega takratnega doživetja in da bi ti ne bilo neprijetno, če bi prišel in bi mu obvisela vsaj za eno uro okoli vratu.«

»Mislim, Anica, da tudi tebi ni neprijetno, ko se srečata s Svetelom.« Obe ženski sta bušnili v smeh: »Kdo naj bi bil samo za pohišstvo in okras doma! Človeku se že vse skupaj upira in bi rad zopet enkrat tako doživljal kot doživlja mlado dekle — in zate, Justika, bi tako doživljanje pomenilo še dosti več, saj še ni popolnoma ugasnila nekdanja podoba v tvoji sentimentalni duši. Le kako ga boš spoznala, če pride!«

»Na prvi pogled, saj ima tako značilno hojo. Vedno je privzdigoval noge nekoliko više kot drugi. On me seveda najbrže ne bo spoznal in ga bom že morala privabiti sama.«

Tako sta kramljali še kake pol ure. Justika je postajala nemirna in ponovno ji je ušel pogled proti vhodu. Končno je pričakala. Spoznala je Pogljajena takoj in vzkliknila razigrano: »Anica, prišel je, glej ga!« Obe ženski sta se radovedno zagledali vanj.

Jože Pogljajen je prikorakal v dvorano strumno in z visoko dvignjeno glavo. Res je nekam nenavadno privzdigoval podplate. Prav tedaj je godba zaigrala valček in mu zmešala korak, da ni vedel, kam bi z nogami. Ozrl se je po mizah, pa so bile že vse zasedene. Zato je obstal ob steburu, se naslonil nanj in zastrmel naravnost predse. Polastila se ga je huda zadrega. Skoraj noben plesalec v dvorani ni bil tako pisan kot on.

»Nekoliko staromodno se je napravil,« je pripomnila Anica.

»In vendar mu obleka dobro pristaja. Lepo telo ima,« je odgovorila Justika — »in čudno, da mu je ostal hrbet raven, ko vedno čepi za strojem.«

»Kaj neki mi je treščilo v glavo, da sem se našemil in prišel sem,« je pomislil Jože Pogljajen in z obupom zastrmel v trume parov, ki so drveli mimo njega.

»Teh svojih prekelj ne bom znal več premikati pri plesu in izmed plesalk ne poznam nobene. Vse so videti tako silno mlade in otročje.« Ni vedel, kaj bi storil in je že začel misliti na to, da bi se vrnil in pobegnil. Toda ves položaj se je hipoma izpremenil.

Iz bufeta se je pripodila v njegovo bližino truma mladenk, samih veselih in razigranih »smrkelj«, starih po šestnajst, sedemnajst in osemnajst let. »Glejte, tu stoji vitez iz čarobnega gradu in strmi kot zacopran

naprej,« je vzkliknila ena izmed njih in že so planile k njemu in se globoko priklonile: »Klanjamo se, zali zacoprani vitez,« so zavreščale, ga zagrabile za roke, potegnile od stebra in zarajale krog njega. »Presnete goske, ali so vesele,« je pomislil Jože Poglajen in usta so se mu počasi razlezla v širok nasmeh, kar je deklice še bolj razsevelilo: »Naš vitez ne izpregovori nobene besede. Pri spovedi se je zaobljubil, da ne bo rekel niti — mu — mu,« je zopet zaklicala ena izmed njih in druge so ponovile na ves glas: Muuuu!« — Smeh je naraščal od hipa do hipa in Jože Poglajen je spoznal, da mu ne kaže drugega kot nekaj ukreniti. Prav tedaj je godba udarila marš, priklonil se je in zaprosil najživahnejše dekle za ples. Sam sebi se je čudil, da je kar dobro plesal. »Plavati in plesati človek res ne pozabi,« je pomislil in postal naenkrat dobre volje. Prijetno vzdušje ob dekliskem telesu ga je začelo opajati. Začel je dekle zabavati tudi z besedami. Ker ni vedela, koliko je star in ga je smatrala po letih za približno sebi enakega, se ji je zdelo njegovo govorjenje sila modro in zanimivo in se je tesneje prižela k njemu. Jožetu Poglajenu je začela sedaj kri živahno krožiti po žilah. Deklice so ga prevzemale iz rok v roke. Zdel se jim je imeniten in skrivnosten, zlasti ker se je na vsa vprašanja, kdo je, kaj je in odkod je, le skrivnostno nasmehnil. Njegova samozavest je naraščala, še bolj pa so naraščala čustva, ki so bila toliko let zatajevana. Postajal je razigran. Povabil je vsu trumo deklet v bufet in jim tam nakupil velik kup slaščic. Potem jim je nakupil tudi cvetja, kar je njegov ugled zelo povzdignilo. Sam je medtem zvrnil nekaj brizgancev vase, in ker ni bil vina navajen, so mu takoj zlezli v glavo. Postajal je sedaj tudi sam aktiven in je začel dekleta tesno prižemati nase. »Trebalo bi se bilo s to ali ono zmeniti za sestanek. Kako le, da sem toliko let spal in pozabil, kako zale stvari so na svetu,« je pomislil. Vendar se ni mogel odločiti, s katero bi se zmenil, ker ga je nekoliko skrbelo, kaj bo po polnoči, ko bo treba odstraniti masko. — »Tedaj bom videl, ali se bodo še toliko zanimale zame, in tudi sam bom laže presodil, s katero bi se bilo treba zmeniti za sestanek.«

Ko je tako premišljeval, se je med plesom naenkrat srečal s prijateljicami črnimi očmi, ki so bile Justikine. Dama se mu je lahko poklonila. Jože Poglajen se je zdrznil. Ali se mu ni morda to samo zdelo? Priplezal je zopet mimo. Ni bilo več nobenega dvoma: Črni pogled se je zopet zabodel vanj in zopet se je glava lahko sklonila. Krog ustnic je skrivnostni dami zaigral nasmeh. Za hip mu je šinila v glavo misel: »Ali ni morda ta zapeljiva dama Justika sama?«, toda takoj jo je pregnal. »Justika je dosti vitkejša. Ona se ne bi tudi tako zapeljivo nasmehnila, niti bi ne sedela v dvorani brez moža.« — Vendar je utihnil v razgovoru s svojo plesalko in se mu je zdelo, kakor da ob njem plešejo tiste črne hipnotične oči. Ko je priplezal tretjič mimo, se je prizor ponovil, istočasno se je nasmehnila tudi druga žena, ki je sedela poleg Justike. Sedaj je ta prizor opazila tudi Poglajenova plesalka in je pripomnila nagajivo:

»Tista dama v krinolini z zlatorumeno lasuljo bi vas rada imela.«

»Ali jo poznate,« je vprašal Poglajen skoraj nestrpno.

»Ne morem reči za gotovo, toda zdi se mi, da je žena zdravnika... Ime ji je Helena in pravijo, da se ne razume prav dobro s svojim možem. Je še mlada. Vam ugaja?«

»Zdi se mi, da je lepa.«

»Nekajkrat sem jo videla na cesti. Brez maske je še lepša.« — Sedaj se je gospa ob mizi četrtič nasmehnila. Poglajena se je polastila zadrega. V duši mu je vtrepotalo nekaj kakor klic iz davnih dni, nekaj kakor težko, težko domotožje.

Za naslednji ples se je dami molče priklonil. Justika je vstala. Godba je igrala lahen valček. V začetku ni ničesar govoril. Tudi ona je molčala, vendar se je stisnila tesno k njemu. Prijetno odišavljena svila ga je omamljala. Široka krinolina se je zadevala ob njegova z rdečimi nogavicami prevlečena bedra. Oči, ki so ji zaradi razsvetljave še bolj blestele, so živo žarele vanj. Čutil je, kako se polno oprsje v njegovem naročju dviga in upada, kakor bi bilo razpaljeno od koprnjenja.

»Kako vam je ime,« je vprašal končno.

»Nataša sem,« je zašepetala. Nasmehnil se je, kakor da hoče pokazati, da ne verjame: »Lepa gospa, ime vam je Helena. Meni ne morete ničesar utajiti.«

»Le na katero Heleno misli. Morebiti pa le ni tako nedolžen — ali pa tudi on igra,« je pomislila in vprašala glasno: »In vi, zali vitez, kako se imenujete?«

Ime Jože se mu je zazdelo ta hip prazno in brezpomembno in se je zlagal. »Jaz sem Vladimir.«

Justika se je nasmehnila: »Vitez Vladimir, čudovite uspehe žanjete pri ženskah, saj vas obletavajo vsa mlada dekleta te dvorane. Vi ste morali veliko doživljati. Oči so vam sanjave in globoke. Gotovo ste še mladi. Koliko let imate, zali vitez! Kakih šestindvajset morda?«

»Zmotili ste se, lepa Helena, osemindvajset let imam.«

Justika se je zopet nasmehnila: »Res mladi ste in krasno plešete.« — Zavzdihnila je.

»Smem vprašati, gospa Helena, ali ste že dolgo poročeni?«

»Dolgo, nekaj let,« je odgovorila in zopet vzdihnila.

»Ali ne znajo zdravniki dovolj ljubiti?«

»Na kakega zdravnika misli. Aha, ima me za ono Heleno. Mu je že katera izmed plesalk to natvezila,« je pomislila in odgovorila glasno: »Zdravniki so silno mrzli ljudje. Tudi ko preiskujejo srca najlepših gospa, ne morejo spoznati prave bolezni. Trkajo in poslušajo, potem pa pravijo: Ničesar posebnega nismo našli. Lahna srčna nevrastenija! Pijte tinkturo valerijano! Še bolj mrzli so kot uglaševalci klavirjev, ki ne pomislijo, ko uglašajo strune, da bi bilo mogoče zaigrati nanje najlepšo simfonijo.«

»Torej, gospa Helena, vi niste zadovoljni z zakonom?«

»Mladi vitez bi ne smel kaj takega vprašati. On bi moral pogledati v oči in sam razvozlati vprašanje.«

Poglajen se je sedaj ponovno zamaknil v oči in se mu je zazdelo, da so vlažne, kar ga je vsega prevzelo: »Kako le, da ne zna on ceniti takih oči!«

»Dragi vitez, ljudje se starajo in potem jim je samo za uspeh v poklicu in za denar. Ne menijo se več dosti za oči svojih žen.« — Stisnila se je še tesneje k njemu. On se je sedaj spet spomnil na Justiko.

»Helena, tudi nekatere žene so take in to že od vsega začetka in ne samo, ko se starajo. Poznal sem jo, ki se je poročila le radi denarja in položaja in tako z največjo lahkoto pozabila na nekdanjo ljubezen.«

»Žena ne pozabi na ljubezen nikoli, četudi se poroči radi položaja in denarja. Žene so včasih kakor otroci. Radi nove igranje zavržejo prejšnjo, lepšo in dragocenejšo, potem pa jim je za prejšnjo žal. Ali vam je bilo potem po tisti ženi, ki se je poročila radi denarja in položaja žal?«

»Meni?«

»Saj sem vam poprej iz oči prebrala, da mislite na svojo nekdanjo ljubico.«

»Pravilno ste uganili. Mislim, da dobro poznate ljudi.«

»Ali ste imeli potem mnogo žensk?«

»Nekaj sem jih imel. Lahko bi jih imel več, a ni mi bilo do tega.«

»Torej niste mogli, moj zali vitez, pozabiti prve.«

»Pozabiti? Pozabil sem.«

»Niste pozabili, ampak le uspavali ste svoje čustvo. Potlačili ste ga, toda ono ni hotelo umreti. Ali njen mož še živi? Je zadovoljna ob njem?«

»Zadovoljna je, čeprav je že star in zavaljen in čeprav misli samo na drva in denar.«

Komaj je izrekel to trditev, ga je že zapekla vest, čeprav je bil nekoliko vinjen.

»Vraga, kaj mi je danes, da tako govorim o svojem šefu, ki je vendar živ razum in vljuden človek,« je pomislil in nadaljeval glasno: »Sicer je pa plemenit človek, trgovski genij. Še v največji krizi je znal...«

»Pustimo krizo, dragi vitez, vsaj na tem plesu v nemar. Ali se niste skušali nikoli potem približati svoji prejšnji ljubezni?«

»Nikoli,« je odgovoril mrko.

»Niste storili prav. Čujte, dragi moj, jaz sem se tudi poročila radi položaja, toda danes bi dala mnogo zato, če bi mogel biti nekdanji vsaj eno uro moj, kakor nekoč. Čutila bi tisto uro kakor odrešenje!«

»Čutim, da vam je res težko. Zakaj ga ne privabite na ta ali oni način k sebi?«

»Saj bi ga poklicala, toda on bi morda ne hotel priti. Postal je resen in mrk človek. Ne mara za ženske. Niti poročiti se noče. Poklic mu je vse.«

»Tak je, kot sem bil dosedaj jaz,« je pomislil Poglajen. »Sicer mora biti tudi ta Helena prava! O onem nekdanjem govori s tako žalostjo, pa se obenem tako zelo stiska k meni. Razumi jih, če moreš!« — Vendar si ni hotel radi tega delati sivih las. Čutil se je celo polaskanega, da si je izmed plesalcev zbrala ravno njega. Zdelo se mu je imenitno, da se mu izpoveduje, čeprav ga je srečala komaj prvič. Kakemu drugemu bi se morda ne hotela tako razodeti. Taki lepi gospe je prijetno biti za tolažnika.

»Ali bi me hoteli peljati v bufet? Žejna sem.«

Z veseljem jo je odpeljal iz dvorane. Utrujen je bil že od plesa. Čustva so mu bila razpaljena in je slutil, da se bo kmalu pripetilo kaj zelo zanimivega. Da bi le vsa stvar ne imela kakih hudičevih komplikacij — saj taki poizkusi so včasih nevarni. Kje le je njen mož! — »Kaj bi lepa Helena rada pila: limonado, oranžado?«

»Ah, pila bi vino, pila, pila bi kar naprej, opila bi se rada do nezavesti. Še nikoli nisem bila dovolj pijana.«

Jože Poglajen jo je opazoval skoraj z usmiljenjem. Sedaj, ko sta sedela drug nasproti drugemu, si jo je lahko podrobneje ogledal. Vsa je kipela. Zibala se je nestrno naprej in nazaj. Prekladala nogo čez nogo. Sklanjala se je globoko, da se je lahko globoko zamaknil tudi on. Povedala mu je, da je mož v stranski sobi in naj se zali vitez ničesar ne boji, saj moža prav gotovo ne bo do konca veselice nazaj. Šepetala mu je, da bi bilo dobro, če bi se večkrat kje srečali. Vitez Vladimir se vendar ne bo zbal njenega moža.

»Ne bo se ga zbal,« je odgovoril Jože Poglajen navdušeno. »Pijva, gospa Helena!« — Sedaj se je res smatral za junaka: »Tisti trgovec je prav prerokoval — kot nekoč vitezi v Benetkah,« je pomislil in zvrnil vino vase. Pila sta kar naprej. Poglajen je bil dosti manj vajen vina kot Justika in se je kmalu popolnoma natreskal. Zaljubljeno je strmel vanjo. Postajala sta vedno bolj razpaljena. Ona je poskrbela, da ji je zdrknila bluza še globlje. Potegnila je pod mizo krinolino više in stiskala svoje koleno k njegovemu. Postajal je ves nemiren in se je ohrabril tako, da je položil na njeno koleno svojo dlan. Budila so se v njem vsa tista čustva kot pred davnimi leti. Postajal je blažen. Ni ga skrbelo, kaj bo rekla okolica. Sicer pa je bila že vsa dvorana kot omamljena. Godba je igrala same vesele in razigrane pleske kar naprej, in plesalci so med plesom vriskali in prepevali. Trenutki so sedaj hitro bežali.

»Vroč je. Glava me pričenja boleti. Rada bi stopila na sveži zrak,« je zašepetala Justika.«

»Na sveži zrak?« — Jože Poglajen je razumel. Sklonil se je skoraj do njenega obraza in že pijano mrmral. »Čujte, draga Helena, nekoč sem silno ljubil neko Justiko; da, tisti, o kateri sem prej pripovedoval, je bilo ime Justika. Marsikdaj sva plesala v tej dvorani in jaz sem toliko koprnel po njej kot danes za vami. Čujte, iz stranske dvorane vodijo vrata na mračno dvorišče. Nihče izmed plesalcev ne ve za tisto dvorišče. Tja sva včasih med plesom stopila z Justiko. Tam je dosti svežega zraka. O, zdi se mi, da je danes prav tako, kot je bilo takrat.«

»Pelji me tja, moj vitez Vladimir,« je zašepetala.

Naš vitez je vstal, zagrabil gospo za roko in jo vlekel skozi gnečo v stransko dvoranico, dasi je sam še komaj lovil ravnotežje. Njegova duša je bila blažena in razburkana. Čustva so drvela skozi hitreje kot plesalci po dvorani. Malokdo je v takih hipih tako verjel v svojo viteško vlogo, kot je verjel v tistih trenutkih gospod Poglajen, in primera z beneškim plemičem se mu ni zdela sedaj prav nič pretirana, kljub temu, da so bili nekdanji taki poizkusi veliko nevarnejši kot dandanes. Posrečilo se mu je odpreti vrata in stopila sta na temno dvorišče, ki pa vendar ni bilo toliko mračno, da bi ne bilo mogoče od blizu razločiti obrazov. Jože Poglajen se je naslonil na zid, da bi laže lovil ravnotežje in prižel brez obotavljanja Justiko nase. Nežno mu je snela masko z obraza in zašepetala: »Še vedno si lep, še vedno si moj.« — Skoraj istočasno je potegnil tudi on masko z obraza njej in izbuljil oči poln preplašenega strmenja. Toliko da ni treščil na tla. Vse se mu je zavrtelo pred očmi: Nekdanja ljubezen, Justika, čez vse pa mogočni, genialni šef: »Gospa Justika, oprostite, res nisem vedel,« je zajecal. Ni zapazil njenega otožnega pogleda in prosečih oči: »Prosim, milostljiva, mislil sem, da ste zdravnikova žena,« je jecljal kar naprej. »Prosim, nikar ne povejte

gospodu šefu, kajti jaz...« Obraz mu je postal skoraj spačen. V silni zadregi si je z viteškim rokavom obrisal znojno čelo. Justika se je brž znašla in sedaj planila v smeh, v zvonek smeh, ki se je razlegal po vsem dvorišču. Kar naprej se je smejala in se tolkla z dlanmi po kolenih, medtem ko je on neskončno začuden strmel vanjo. Končno se mu je nekaj posvetilo, in menil je, da je doumel smisel njenega smeha. Kri mu je šinila v obraz, hotel je popraviti zamujeno in je poizkušal ponovno objeti Justiko; toda ona se mu je sedaj sunkoma izmaknila: »Ne bojte se, gospod vitez Vladimir, niti besedice ne bom povedala svojemu možu,« je vzkliknila in zbežala skozi vrata nazaj v dvorano.

Drugo jutro je Jože Poglajen zaklenil kostum in masko v najspodnejši predal svoje omare in se potem zopet pogreznil v spanje.

MELANHOLIJA

VIKTOR ŠONC

Pomladi vse, kar sem vas doživel,
in polja zeleneča in vrtovi
in v snegu vsi bleščeči se vrhovi,
poslušajte me, zdaj se bom izpel.

Vsa mesta šumna, ki sem vas obšel
in ki še bolj bučite kot slapovi
— kot listje v vas izginjajo rodovi,
ki v vas sem živel, sanjal in trpel.

In še dekleta vsa, ki sem vas ljubil
in vsi poljubi vaši, vsi objemi!
— Tako mi je, kot da bi vse izgubil.

Pomladi, polja, mesta in dekleta,
ah, videl sem, kako se vse obleta,
zdaj váme vse strmi v tesnobi némi.

BRATKO KREFT: VELIKA PUNTARIJA, *dramska kronika iz l. 1573. v petih dejanjih. Izdala Slovenska Matica v Ljubljani.*

V času pomenljive suše v slovenski dramski literaturi — saj jo predstavljajo skoraj izključno le Kuretove »Pratike za mesece« — smo dobili Slovenci lansko leto Žigonovo fantastično, a malo doživeto igro »Kadar se utrga oblak« in odbijajočo, starejšim generacijam krivično Brnčičevo odrsko obdelavo družinskega življenja »Med štirini stenami«, a letos v izdaji SM Kreftovo »Veliko puntarijo«. Glede na snov je obetala zadnja še največ. Kreft se je namreč lotil težavnega dela, dokazati z dramo, da delajo krivico naši narodni zgodovini nekateri, ki so »nasilno ponasili celjske grofe« — in da so »naša nad vse heroična preteklost kmečki puntiki«. V tej trditvi ima Kreft prav, in tudi misel na dramo iz najtrpejših časov našega človeka ni napačna. Kmečki upori imajo že glede na svoj porazni konec nekaj tragičnega, če pa pomislimo, da so bile nasilno zatrite zdrave ideje, nekaj krivičnega, napredku in splošnemu razvoju nasprotnega, kratko: so prijemljiva in hvaležna snov za slovestveno obdelavo.

Ze iz tega in kratkega Uvoda, ki ga je napisal sam pisatelj za »Veliko puntarijo«, jasno vidimo, kaj je bil glavni namen tega dela, zato bi bilo vsako ugibanje oziroma razglabljanje v tej smeri odveč.

Kreft je stvar dobro zasnoval, ne morem pa reči, da jo je tudi tako srečno razpletel in dovršeno končal. Kljub odličnemu poznavanju zahtev odra je ostala namreč Velika puntarija le kronika brez večje vrednosti. Zakaj? Snov je zajeta preširoko — pisateljeva tvorna sila je pred toliko nalogo odpovedala — osebe so bolj meglene utvare kot pa resničnosti ustrezajoča misleča bitja, ki naj bi izpričevala našo »heroično preteklost«. Sploh pa ima Kreft svojevrstno maniro, ki na prvi pogled zadovolji. Navaden gledalec bo menda s stvarjo še precej zadovoljen: ne bo mu treba mnogo razmišljati, nasprotno: prav udobno bo sledil razvoju dogodkov, poploskal ob kakšni Matkaličevi domisljici, morda skomizgnil ob Šajnovičevem izdajstvu, ne da bi priznal, da je to morda ena izmed najvidnejših lastnosti slovenske duše: odpadništvo, če bo kdo mehke narave, se mu bo mogoče celo kdo zasmilil, recimo zasramovani Gubec ali odovela Mara — nato pa se bo občinstvo razšlo, se morda še na igro spomnilo na poti k okrepanju in zadeva bo rešena. Vse drugačna pa se pokaže stvar pri analizi,

ko ima človek pred sabo tiskano besedo in ga ne zavaja oder. V delu je sicer precej prerekanja, prerivanja in recimo dejanja, če se sme to imenovati dramsko dejanje, ni pa oseb, ki naj bi nosile vse to breme, ni zasnovanega in utemeljenega vzroka, okrog katerega in iz katerega naj bi nastali vsi spoprijemi in na podlagi katerega naj bi se ti reševali. Tako pa razpade delo v dva ločena dela, ki sta si nasprotna pač, ker ju je do tega dovedel naravni razvoj zgodovine. V sredo med plemiški tabor z Draškovičem in puntarski z Gubcem in Babičem se je postavil Kreft, izbral v vsakem taboru nekaj ljudi in jih pognal v boj: prve, da si ščitijo kožo, druge, da si pribore svobodo in se rešijo nasilja. Najočitnejši znak, da Kreft delu ni bil kos, je ta, da vsakdo »svojo poje«. Glede na to dejstvo je mogoče osebe posamezno razsvetliti in pregledati.

Gubec! Ta naj bi bil kmečki kralj. Toda ne z razbeljenim železom kronan, temveč le zasramovan. Poštenjak naj bi bil to, govornik in mistik. Kot globoko čutečega ga to še globlje zadene. Dobro! Zdaj mu je treba samo še, da si nakoplje tragično krivdo, če hoče res biti tragični junak. Kakšen junak? Svojski ali po šablioni? Nastal je junak po šablioni, ne junak, ampak v pisateljevi domisljiji nastala utvara. V želji, da bi ga naredil za govornika in čustveno-religioznega človeka ter ga dvignil do tragičnega junaka, mu je Kreft hotel pripisati kot glavno lastnost trdno voljo, ki bi včasih bolje ustrezala trmoglavosti. O tem priča primer z nepokornim kmetom. Gubec naj bi bil govornik! In prav tu je Kreftu spodrsnilo, da je skazil svojega glavnega junaka; samo volja ni dovolj, treba je še besede, in ta, ki mu jo je dal avtor, je za Gubca, vodjo kmetov in punta prešibka, prisiljena, nič osebna. Sicer je res, da zida po pisatelju Gubec na Boga: »Zdaj smo sami. Brez Uskokov, brez Gregoriča, brez škofa in bržkone tudi brez cesarja. In Bog?« Bog mu je drug izraz za pravico, za plačnika in sodnika. Toda ravno tako je res, da izgovori Gubec ob začetku boja: »Bojni ples se začinja!« Te besede so dvakrat neumestne. Prvič, ker je razvidno stanje iz dogodkov samih, drugič, ker pove to Gubec, vodja puntarjev. Take pripombe so kvečjemu za statiste, za strahopetce. Morebitnemu ugovoru, da je to izpodbujevalni vzklík, odgovorim, da to bi bilo ravno tako, če ne še bolj izpodbudno, ko bi Gubec dejal le: »Mi ne odnehamo!« Tako ga je hotelo razumeti tudi ljudstvo in je odgovorilo: »Nikoli!« — Tragična

krivda, kje je? Morda v tem, ker je dal trmoglavo, kljub prekletstvu, uničiti nepokornega kmeta? To je bilo vendar potrebno za red v vojski že glede na dogajanje dejanja ob zidanici! Morda se je pregrešil tako hudo, ker ni hotel slišati, kaj šele pokarati Matkaliča v njegovem, Gubcu povsem nasprotnem mnenju: »Cesar je daleč, Bog še dalj!« (88). Pač pa se je Gubec tedaj kar na lepem spomnil nečesa in dejal brez vsake zveze: »Kako je vse tiho in mirno!« Zavoljo tega ga menda ni Bog kaznoval in izročil gosposki, da bi ga kronala in zasramovala. Kaj pa, ko bi ga dala gosposki v roke njegova neodločnost s hčerko Maro in Mogajičem. Sicer opominja: »Zdaj je treba pozabiti nase, zdaj moramo misliti drug na drugega« (81), a tega ne izvaja, pač pa zahteva takoj predse zaljubljenca — in razčiščenje? To se zgubi v odredbi Gubca Mogajiču: »Glej, da boš prvi v bitki, kakor si bil prvi pri Mari!« Sijajna primera! Očeta, ki se mu je že utopila ena hči zavoljo sramote, bi pač malo huje zaskrbelo usoda druge, celo pa še takrat, ko odhaja sam v boj, kjer ne sme nihče kloniti, pa če padejo vsi!« Jasno, bo dejal kdo, gosposka je sodila vodjo kmetov puntarjev. Kakšnega, katerega? Gubca pač! Toda Kreftov Gubec v Veliki puntariji ne vodi kmetov, ta Gubec sanjari in besediči. Edino mesto, kjer se hoče dvigniti nekoliko nad povprečnost, je izpodbujevalni govor pred vojsko. Toda tu je skrpal Krefc le antonijevsko dolge periode in Gubca kmeta še bolj izmaličil. Rad verjamem, da so govoril vojski kaj radi patetični, a strasten borec, kot naj bi bil Gubec, nima za skoraj pol strani dolge periode; ta meče besede brez izbiranja, ta seka z izrazi, ne pa gladi in pili in krpa dolge periode. Vse spoštovanje in skrivnostni strah ljudstva pred njim je le prisiljen, je le nekaj, kar je občutil Krefc morda v sebi, a ni bil zmožen, podati to tako, da bi mu kdo verjel. Ne omenjam Gregoriča; v začetku je še nekam verno risan: odločen je in vojski, kasneje pa se zgubi v psovanju in razgrajanju. Morda mora kleti tako hudo, ker je »bolj vojak kot pa kmet.« Kakor blagoslavlja Draškovič moralno orožje pač zato, ker je duhoven. Niti ne bom ugotavljal, kako malo odrski je ta blagoslov, kaj šele, da bi se ustavljal pri starem Tahiju, ki je zvit menda samo zato, ker so mu skrivili križi hrbtenico, ampak se ustavi pri Kreftovih ženskih stvaritvah v tem delu. Ženski obrazi so se mu popolnoma ponesečeli. Erdöjijeva lovi Draškoviča, Heningovica je do skrajnosti neokusna v svojih predlogih in

vojni vnemi, žena umorjenega kmeta je histerična razsajalka, vse pa brez ženskega čuta. Edina zadovoljivo risana oseba bi bil župnik Babič; moti pa njegov strastni izbruh pred gospodo — v resnici: Babič ima na sebi več kmečkega kakor pa Gubec! Posrečen je tudi hudomušni Matkalič s svojimi razmotrivanji o Bogu in veri. Kratki vlozki (Matkalič, kraja smodnika, Mara z ljubimcem) kažejo, da je Krefc sicer dober v epizodah, toda se zgubi pri daljši obravnavi v težavah zgradbe, zavoljo česar trpe najbolj značaji.

Pri vsem tem bi bilo preveč, govoriti še posebej in mnogo o zgradbi. Kakor so neživljenjske in papirne osebe, tako je tudi zgradba dejanja razblinjena v nevažne epizode in epizodice, nastopi in odhodi oseb ponekod premalo motivirani. Navedem le primer iz prvega dejanja, ker je najbolj zanimiv. V sredi dogodkov prihiti Gubčevka z novico, da vleče grajski oskrbnik neko žensko — lepo in prav! Nato pride še Gubčeva Mara in doda suho: »Z Brdovca so jo privlekli!« — tudi ni napak, niti nelepo! In med pokoljem zbežita obe iz sobe — edino pametno! Toda odkod in po kaj prideta po viharju zopet na oder? Brez vsake označbe, kdaj se je zopet pojavila ženska na odru, začne Gubčeva miriti moža: »Matija, pomiri se!« in Mara ugovarjati materi: »Pustite očeta, mati!« Ti dve prikazni sta privlečeni za lase na oder. Človeku se ne hote vsiljuje misel in dozdeva, kot bi prišli le zato na oder, da bi ena kihnila, druga pa ji pomogla! »Bog pomagaj!« — Ravno tako in še več greši Krefc pri razpletu. — Tahi! Zbijal je neslane šale in nato ga je zadela kap! S tem si je dovolil pisatelj le malo preveč. Zabrisal je namreč kar na lepem in niti najmanj umetniško napoved Tahijeve protigre, ki jo je ta napovedal pri odhodu iz zborovalne dvorane. Nato ga pa »zadene kap«. — O, ti revež! Škoda, sicer bi utegnili dobiti še šesto dejanje! Kap starega Tahija je najmanj umetniška v vsej Veliki puntariji. Morda pa jo je potreboval pisatelj, da je na hitro presekal ponovni prepričanje med plemstvom, ki pa je sličil v vseh podrobnostih prepričanju med uporniki. V obeh skupinah srečamo enake stranke (udarniki, omahljivci, zvit lisjaki). No, Bog mu odpusti, temu Tahiju; šel je ad acta in z njim tudi njegova igra, Draškovič pa je dobil dovoljenje od samega cesarja, da krona Gubca za kmečkega kralja. Torej ni ostalo za peto dejanje drugega kot ujetje Gregoriča, kronanje Gubca, slovo svojcev, molitev, jok, kratko: obračun. — Pisatelj priznava, da mu je bilo dobrodošlo Šišičevo odkritje o Gubčevem

sramotilnem kronanju z *nerazbeljeno* železno krono. Res je hotel to uporabiti in je vpletel med kletve ujetega Gregoriča, med blodnje šaljivega Matkaliča in molitev župnika Babiča zvonjenje kravjih zvoncev in obleke pustnih šem. Konec je res zelo odvisen od režiserja. Če bodo igrali neprisiljeno, bo vsaj prilično ustrežal namenu, sicer pa utegne dobiti tako tragična usoda kljub otožnemu molu, na katerega je ubrano razpoloženje strtih jetnikov, videz farse.

Delo je sad pridnega ubadanja z zgodovino, a drugo kot kronika v dialogu v celoti skoraj noče biti. So sicer zrna, katerih se ne bi sramovali niti veliki dramatik (župnikova novica o veleizdaji, župnik v banski palači, čudaški kanonik, kraja smodnika — če opustimo besedičenje tатов, napako, ki jo je opazil menda tudi pisatelj sam, ko je položil prvemu kmetu na jezik: »Ne gobezdaj!« — Prav pripravna je puntarska pesem in nič ne zaostajajo za njo slike.) Zelo pa moti nesrečno izbrano motrišče, s katerega opazuje pisatelj svoje osebe: postavil se je na sredo med kmete in plemiče, ustvaril dva tabora, sicer različna po stanu, a vseeno slična kot oreh orehu (značaji, ukrepi). S tem je odvzeto stvari veliko privlačnosti in človeku se nehote zazdi, kot bi gledal otroka, ki se igra vojake in so si ti nasprotni pač zato, ker jih je mali vojskovodja tako postavil — in ki se koljejo, ker jim neusmiljeni malček tako zapoveduje — ali kot partija šaha, če jo igra en sam igralec in uživa, če mu divja na šahovnici boj »ne boj, mesarsko klanje,« kar pa je za obdelavo »naše nad vse heroične preteklosti,« ko se je bil boj za prelom starega družabnega reda, premal. Škoda, da je veliki Cankar nosil kmečke upore le v glavi, da ni postala njegova zamisel še tiskana resnica. Tedaj bi pač videli, ali je res delal kmetom krivico v svojem gledanju na kmečke upore, kot meni to Krefc v svojem Uvodu.

Vratuša Anton

ZNANOST IN LJUDSTVO

V Angliji imajo društvo *British Association*, ki si je nadela važno nalogo, da seznaní ljudstvo z vsemi znanstvenimi raziskavanji in izsledki, in sicer v taki obliki, da bo znanost dojemljiva vsakemu človeku. Med člani te organizacije srečamo imena najbolj znanih angleških učencov kakor so James Jeans, A. S. Eddington, Julian Huxley, Bertrand Russel, G. D. H. Cole itd. Vsi ti so neprestano na delu, da bi nudili svoje znanstvene izsledke ljudstvu v splošno dobro. Njim ni dovolj samo to, da dela znanstvenik v

laboratorijih in knjižnicah in da piše poljudno znanstvene knjige, ki seznanjajo najširše kroge čitateljev z njegovimi idejami in dognanji, ne, stopiti mora tudi na javno tribuno in navezati osebni kontakt z množicami poslušalcev. To priliko za osebni kontakt pa nudi angleškim znanstvenikom vsakoletni kongres društva *British Association*. Tu nastopijo znanstveniki vseh panog in seznanjajo poslušalce z vsemi aktualnimi stvarmi. S tem kongresom so povezani eksperimenti, ekskurzije, socialne in športne prireditve ter tudi predvajanja filmov. Tak kongres pa ima tudi še nalogo, da odpravi meje med posameznimi specialnimi področji, ker se danes taka specializacija prečesto dogaja. Na kongresu so skupne diskusije, ki se jih udeležujejo predstavniki najrazličnejših znanstvenih področij.

Letos je bil stošesti kongres društva in štiristo najrazličnejših referatov je obsegal program, od kritičnih preiskav Svetega pisma, preko kemije beljakovin, športa, mentalitete rib in kemoterapije vse do prenosa industrije v siromašne kraje. Med drugimi je referiral tudi Slovecem znani pisatelj H. G. Wells (čigar Svetovna zgodovina je izšla v slovenskem prevodu) o vzgojnem sistemu. Njegovo poročilo je ostra kritika vzgojnega sistema, ki je vzbudila veliko pozornost, in velja, da si jo nekoliko pobliže ogledamo. »Naše šole«, pravi Wells, »pošiljajo leto za letom strahoviti odgovornosti in nevarnostim današnjega sveta nove črede nevednih, neuravnovešenih, nekritičnih, istočasno nezaupljivih in lahkovernih duš, ki so preprojene s slabotnim črednim instinktom! Ničesar drugega kakor material za topove. Material za masaker in divjo paniko!« To je prava bojna napoved današnjemu sistemu. »Celo v tako imenovanih spoštovanih krogih vlada splošna ignoranca v vseh elementarnih dejstvih, ki se tičejo političnega in socialnega življenja. To neznanje je v prvi vrsti zakrivilo neprijetnosti in nevarnosti naše dobe. Naša elementarna vzgoja ni sploh nobena vzgoja, ker ne poučuje otroka pravilno o vsem.« Nato je razvil Wells svoj vzgojni načrt. Otroka naj bi najprej poučili o zgodovini in o tujih deželah, nekoliko o »zakonih in razbojnikih, o kraljih in osvoboditvah«, toda brez duhamornih datumov in dinastičnih podrobnosti. Obenem naj bi dečke in deklice poučili o osnovah fizike in kemije, biologije, zoologije in botanike. Pokazali naj bi otrokom živali kot simpatične kreature in ne kot strašila. Na drugi stopnji pouka naj bi nato učitelji seznanili novi rod z resnično zgodovino

in z dejstvom, da je ves svet zdaj ena sama skupnost. Za zemljepis naj bi uporabili filme in podobe tujih dežel, tako da bi dobili učenci jasne pojme iz zemljepisja. Učence naj bi razumljivo poučili o svetu strojev, o moderni fiziki in kemiji in o najvažnejših boleznih. Tako bi novi učenec, ki bi bil svetovni državljan, dosegel ono stopnjo v znanju zgodovine, kjer se pojavi najvažnejša oblikujoča sila v življenju narodov — gospodarsko življenje. »Dandanes prihajajo iz šol mladi ljudje, ki niso niti najmanj pripravljani na strastne, enostranske krilatice, ki se vsipljejo nanje. Vse to jim prikrivamo, dokler ne tičijo natenkrat docela v močvirju. In ti ubogi, mladi bedački si ne morejo pomagati drugače, kakor da oblastno odklanjajo vse v svojem anti-preprijanju: antisocialisti, antikapitalisti, antifashiisti. Čim bolj je človek neveden, tem bolj je lahko anti«. Zadnja leta pouka pa, pravi nato Wells, naj bi bila posvečena osebnim sociologiji, kjer naj bi učenci dobili objektivni vpogled v glavna verska in filozofska naziranja.

Ne zadostuje pa samo načrt za pouk. Zato so potrebni tudi učitelji in ti se morajo vedno nanovo šolati in seznanjati z vsemi modernimi izsledki in to najmanj vsakih pet let. »Požigite vse stare učne knjige! Nemara bodo nekoč učne knjige, ki bodo po petletni uporabi same zgozele in opekle roke, ki jih bodo uporabljale. Živimo v svetu, kjer stane bojna ladja osem milijonov funtov in kjer spravimo skupaj, ne da bi črhnilo, 400 milijonov funtov za oboroževanje, kjer so nastali zepelini, radio in bomba letala od leta 1900. tako rekoč iz nič. Naše šole pa šušmarijo še prav tako kakor pred 37 leti.« Tako se je Wells izjavil proti vzgojnemu sistemu, ki ga je bil tudi sam deležen, in nemara upravičeno. Ta Wellsova kritika vzgoje je seveda precej razburila duhove v konservativni Angliji, a čas bo pokazal, koliko jo bodo Angleži upoštevali. —u

† JORDAN JOVKOV

16. oktobra je umrl v Sofiji bolgarski pripovednik *Jordan Jovkov*, ki ga bomo

prihodnje leto tudi Slovenci spoznali po njegovem najboljšem daljšem delu: »Žarnjec«. Rodil se je l. 1884. v vasi Žiravnava v Dobrudži, ki je danes pod romunsko oblastjo. V Sofiji je študiral pravo in filozofijo in nato mnogo let poučeval na raznih šolah Dobrudže. Po vojni je bil nekaj časa v diplomatski službi v Bukarešti. Pozneje se je kot uradnik v zunanjem ministrstvu nastanil v Sofiji. Pisati je začel zelo zgodaj. Najprej se je oglasil s pesmimi, toda pozneje se je popolnoma posvetil prozi, s katero je tudi zaslovel kot najboljši bolgarski pripovednik po vojni. Mnogi njegovi spisi so danes znani že v sleherni bolgarski hiši. Kako daleč v svetu je znano njegovo ime, pa pričajo topli nekrologi, ki jih je ob njegovi smrti prinašalo evropsko časopisje. Tu posnemamo odlomek iz članka, ki ga je prinesla o njem »Neue Züricher Zeitung« (19. X. 1937). — »Življenje Jordana Jovkova je bilo izredno skromno — — — Najraje je živel sam zase; toda vsak večer, ko se je vrnil iz urada, je stopil še v kavarno »Bolgarijo« in sedel sam k prazni mizi; toda ne v kakšnem kot, marveč vedno k peti mizi pri vratih in v drugi vrsti od okna. Pil je čašo čaja in sanjavo gledal na park pred kraljevim dvorom, kjer je ob tistem času promeniralo meščanstvo. Tako ste ga lahko večkrat videli. Lahko ste prisledli k njemu, da, cela družba je lahko debatirala zraven njega, a on ni skoraj nikdar spregovoril in tudi premaknil se je redkokdaj. Nekoč mi je boječe in tiho pripovedoval o svojem življenju. Njegove sicer vedno melanholične oči so se zasvetile, ko je govoril o Dobrudži in o trpljenju njenih ljudi. Življenje mesta se ga je komaj dotaknilo, in priznal mi je, da se pogosteje kot kdaj koli prej povrača k rimskim klasikom. Kakšno je bilo mišljenje in čustvovanje petdesetletnega pesnika, kaže njegova zadnja zbirka: »*Če bi mogle govoriti*«. Ta zbirka vsebuje 22 povesti, katerih glavna snov je ljubezen, ki jo čuti kmet do svojih živali. Kakršen je človekov odnos do živali, takšna je njegova duša; živalim in ljudem vlada ista usoda. Jovkov popisuje prizor, kako umira kmet Stojan, ki želi poleg žene in sina videti še enkrat tudi svojega vola. —r

Ob zaključku leta

Te dni bodo prejeli naši naročniki zadnjo knjigo za letošnje poslovno leto (Janko Lavrin, »DOSTOJEVSKI, NIETZSCHE, TOLSTOJ«), in skoro istočasno tudi zadnjo številko revije »Modre ptice«. S tem je znova zaključeno eno leto — in sicer že osmo, odkar se je ustanovila naša založba. Osem let! Ali je to malo, ali je veliko? Kdor je spremljal Modro ptico od njenega prvega razvoja pa do danes (in teh ni malo med našimi naročniki), se bo nemara nehote začudil, kdaj so ta leta minila; zdelo se mu bo, kakor da je bilo šele lani, ko je prejel tisto našo knjigo, ki je vzbudila tedaj senzacijo, kakršne so redke na našem knjižnem trgu. To je bil znameniti Hamsonov »BLAGOSLOV ZEMLJE«, knjiga, s katero se je naša založba prvič predstavila javnosti. Da, tako se zdi, kot da je bilo to šele lani, in vendar je minilo od tedaj že osem let. Tako ne govore le datumi, marveč tudi vse druge okoliščine. Zbirka naših rednih in izrednih knjig je medtem dosegla skoraj številko 40, izšlo je že celih osem letnikov revije, naši čitajoči javnosti so postala znana in priljubljena številna imena iz domače in svetovne literature, o katerih ni prej morda še ničesar vedela. Način našega poslovanja, izdajanja knjig, njih opreme itd., ki je bil takrat prava novost, se je med tem utrdil in postal za marsikoga že skoraj nekaj samoumevnega, kakor da sploh nikoli ni moglo biti drugače. In vendar je bil v času, ko se je ustanovila naša založba, slovenski knjižni trg še skoro docela neorganiziran; marsikdo, ki je dorasel šele v zadnjih letih, bi se začudil, če bi izvedel, da pred osmimi leti ni bilo na trgu skoraj nobenih obsežnejših knjižnih novitet, in da še tiste redke knjige, ki so izhajale, niso bile niti zdaleka tako lepo opremljene kakor danes. Mislimo, da nismo neskromni, če se veselimo, da je dala temu preobratu prvo pobudo baš naša založba. In ne samo v tem pogledu, tudi drugače so se v tem času razmere zelo izpremenile. V l. 1929., ko je izšel »BLAGOSLOV ZEMLJE« in prvi zvezek »MODRE PTICE«, je bila gospodarska konjunktura pri nas še na vrhuncu, denarja še ni manjkalo in povsod je prevladoval optimizem. Kmalu potem pa se je morala založba prebijati skozi moreča leta krize, ko je vladala povsod taka negotovost, da človek ni nikdar vedel, kaj bo prinesel prihodnji dan. In ko je začela kriza drugod po svetu že popuščati, se je pri nas še stopnjevala. Le mimogrede naj omenimo črno jesen pred dvema letoma, ko so bile znižane uradniške plače. Tedaj so bile baš knjižne založbe tako prizadete, da je kazalo, da se sploh ne bodo mogle obdržati nad vodo. Vse to in še marsikaj drugega se je zgodilo v teh osmih letih, ki so na prvi pogled kratka, a glede na sedanji nagli tok življenja že resnično dolga. Prinesla so mnogo sprememb in skrivala v sebi mnogo nevarnosti, ki jih je

bilo treba premagati. Danes, ko je vse to za nami, se zdi, da ne bo odveč, če poudarimo, da je morala založba, ki je bila kos tolikim zaprekam, zrasti iz resničnih potreb in na zdravi podlagi. Gotovo je vsaj to, da vse te publikacije, ki so leto za letom izhajale, niso bile nepotrebne. Kljubovale so izpremenljivemu času in dale tako legitimacijo naporom in izvršenemu delu.

Menimo, da je prav, če smo si priklicali vse to v spomin zdaj, ko stopa založba v svoje deveto leto. Tak pogled nazaj je kakor kažipot, ki nam kaže, česa se je treba v bodočnosti držati in kaj je treba opustiti. Kot smo najavili že v posebnem prospektu, bo založba tudi v prihodnjem letu vztrajala pri štirih kvalitetnih knjigah in pri mesečni reviji. Vendar je v dveh pogledih prelomila s tradicijo. Dočim je dosedaj izdajala v rednih publikacijah le prevode iz lepe literature, je letos uvrstila v svoj program tudi en originalni roman (Vladimir Bartol: »ALAMUT«), med tremi prevodi pa bo ena knjiga poljudno znanstvene vsebine (James Jeans: TAJNE VSE-MIRJA). Prepričani smo, da bosta obe ti dve knjigi zbudili prav posebno pozornost pri naših čitateljih. Nič manj zanimivi pa nista tudi ostali dve knjigi: Roman Irvinga Stonea: »SLA PO ŽIVLJENJU« riše eno izmed najpomembnejših osebnosti iz zgodovine evropskega slikarstva. Z romanom »ŽANJEC« pa bomo predstavili Slovencem najboljšega bolgarskega pisatelja, pred nekaj dnevi umrlega Jordana Jovkova.

Revija Modra ptica je bila že do sedaj odprta predvsem našim domačim avtorjem in pri tem bo ostalo tudi v bodoče. Zvesti nam bodo ostali vsi dosedanji sotrudniki, obeta pa se tudi nekaj novih imen. Kakor do zdaj bo tudi v bodoče prinašala revija zanimive novele, črtice in pesmi, po člankih in drobnih zapiskih pa se bodo bralci seznanjali z domačimi in tujimi dogodki. Naša skrb bo, da jo bomo vzdržali na višini, tako po kakovosti prispevkov kakor po pestrosti in zanimivosti.

Končno naj se z zahvalo spomnimo tudi svojih številnih bralcev, ki nam že s tem, da so na naše publikacije naročeni, omogočajo redno delo. Posebno pa se moramo zahvaliti tistim, ki so ali z direktnim nabiranjem novih naročnikov ali pa tudi samo z dobro besedo ter kakršno koli propagando večali vrste naših naročnikov. V novo poslovno leto stopamo s prošnjo, da nam naročniki ostanejo tudi v bodoče naklonjeni.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

Reviji so priložene položnice

Ne pozabite

nakazati zapadle naročnine!

Ako želite imeti v svoji knjižnici še eno bogato in pestro knjigo trajne vrednosti

pošljite revijo

Modra ptica

v vezavo

Kakor vsako leto je založba tudi letos poskrbela za okusno originalno vezavo letošnjega letnika revije Modre ptice. Kdor želi imeti revijo originalno vezano, naj zbere skupaj ves letnik ter ga pošlje naši založbi, ki ga bo poslala v knjigoveznicu. Ko bodo letniki vezani, jih bo založba spet razposlala svojim naročnikom. Kdor še nima vezanih prejšnjih letnikov, pa bi jih rad imel, jih lahko pošlje v vezavo obenem z letošnjim letnikom. Vezava za vsak letnik stane 30 din, s poštnino 35 din.

ZALOŽBA MODRA PTICA V LJUBLJANI

PRIDOBIVAJTE NOVIH NAROČNIKOV

Za vsakega naročnika vam pošljemo lepo knjižno nagrado

Oglejte si nagrade na naslednji strani. Za enega novega naročnika Vam

brezplačno vežemo

letnik revije Modra ptica

Nagrade

za nove naročnike:

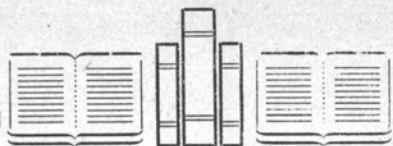
Kdor pridobi enega naročnika, prejme lahko eno izmed sledečih knjig:

- * Knut Hamsun / *BLAGOSLOV ZEMLJE*, roman v mehko vez.
- * Knut Hamsun / *POTEPUHI*, roman, v mehko vez.
- * Walter Scott / *IVANHOE*, roman v mehko vez.
- * Fülöp Miller / *SVETI SATAN*, biografija, mehko vez.
- * Sinclair Lewis / *ARROWSMITH*, v mehko vez.
- * Blasco Ibañez / *KRVAVE ARENE*, roman, v mehko vez.
- * Prosper Mérimée / *ŠENTJERNEJSKA NOČ*, roman, v mehko vez.
- * Liam O'Flaherty / *NOČ PO IZDAJI*, roman, v mehko vez.
- * Jack London / *DOLINA MESECA*, roman, v mehko vez.
- * Emil Ludwig / *NAPOLEON*, roman, v mehko vez.
- * Sigrid Undset / *JENNY*, roman, v mehko vez.
- * Lytton Strachey / *KRALJICA VIKTORIJA*, biografija, v mehko vez.
- * Heinrich Mann / *VÉLIKA STVAR*, roman, v mehko vez.
- * Maksim Gorkij / *TRIJE LJUDJE*, roman, v mehko vez.
- * Pearl S. Buck / *DOBRA ZEMLJA*, roman, v mehko vez.
- * Emil Vachek / *KRI NE KLIČE PO MAŠČEVANJU*, roman, broš.
- * John Galsworthy / *SAGA O FORSYTIH*, 1. knjiga v mehko vez.
- * John Galsworthy / *SAGA O FORSYTIH*, 2. knjiga v mehko vez.
- * John Galsworthy / *SAGA O FORSYTIH*, 3. knjiga v mehko vez.
- Alojzij Gradnik / *SVETLE SAMOTE*, izbor pesmi, v platno vez.
- Jiřy Wolker / *PRAVLJICE*, v platno vez.
- Vladimir Bartol / *LOPEZ*, drama, v platno vez.
- P. Ripson / *MARSOVE SKRIVNOSTI*, roman, v platno vez.
- Clara Viebig / *BABJA VAS*, roman, v platno vez.
- Al Jennings / *PESNIK IN BANDIT*, roman, v platno vez.
- H. R. Bernorff / *VOHUNI*, biografije, v platno vez.
- L. N. Tolstoj / *IZPOVED*, v platno vez.
- R. Kipling / *KNJIGA O DŽUNGLI*, vezano.
- Ivan Cankar / *GREŠNIK LENART*, vezano.
- Anatol France / *KUHINJA PRI KRALJICI GOSJI NOŽICI*, v pl. vez.
- F. M. Dostojevskij / *IDIJOT*, roman v štirih delih v platno vez. —
(Za enega naročnika pošljemo dva dela.)

Kdor pridobi dva naročnika, si lahko izbere eno izmed gori z zvezdico (*) označenih knjig vez. v platno, ali dve izmed gori naštetih knjig ali pa:
Dr. Milan Vidmar / *MOJ POGLED NA SVET*.

Kdor pridobi tri naročnike, si lahko izbere eno izmed gori z zvezdico (*) označenih knjig vez. v polusnje, ali pa tri izmed gori naštetih knjig.

Kdor pridobi še več naročnikov, si lahko izbere odgovarjajoče število zgoraj označenih knjig.

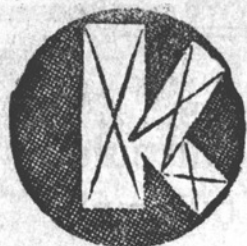
**Salda-konte, štrance, journala,
šolske zvezke, mape, odjemal-
ne knjižice, risalne bloke itd.**

nudi po izredno ugodnih cenah

***Knjigoveznica
Jugoslovanske
tiskarne***

***v Ljubljani
Kopitarjeva 6
2. nadstropje***

„KVERTA“^{DB}₀₃
LJUBLJANA

TYRŠEVA CESTA 67

**TVORNICA KUVERT IN
KONFEKCIJA PAPIRJA**

Ali ste že naročili

Wellsovo

**Svetovno
zgodovino**

*

Samo še kratek čas
velja subskripcija

KLIŠEJE

vseh vrst po foto-
grafijah ali risbah
izvršuje za vsakovr-
sten tisk najsolidneje

**KLIŠARNA · ST · DEU
LJUBLJANA · DALMATINOVA 13**